

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Prosociální chování – současný stav a možnosti rozvoje

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Doc. PhDr. Zlatica Bakošová, PhD.

Vypracovala:

Jana Jurková

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Prosociální chování – současný stav a možnosti rozvoje*“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická i tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 20. 3. 2011

.....

Jana Jurková

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Zlatici Bakošové, PhD. za velmi užitečnou pomoc, kterou mi poskytla při vedení mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svým rodičům a ostatním členům rodiny za morální podporu a pomoc, kterou mi věnovali v průběhu celého studia.

Jana Jurková

OBSAH

ÚVOD.....	5
I TEORETICKÁ ČÁST	7
1. PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ	8
1. 1 Charakteristika pojmů vymezených v bakalářské práci.....	8
1. 2 Přehled zpracování problematiky v literatuře	14
1. 3 Chování člověka ve společenských vztazích	19
2. CHARAKTERISTIKA PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ.....	30
2. 1 Sociální a prosociální chování – projevy a charakteristiky	31
2. 2 Vzory a jejich úloha v utváření prosociálního chování	44
2. 3 Osobní možnosti a limity člověka v utváření prosociálního chování	48
3. VÝCHOVA K PROSOCIÁLNÍMU CHOVÁNÍ.....	52
3. 1 Vliv společnosti – masové komunikační prostředky	54
3. 2 Možnosti rodiny – vzory rodičů a širší rodiny, hodnotová orientace rodiny ..	59
3. 3 Možnosti školy a neformálního vzdělávání ve výchově k prosociálnímu chování	64
II. EMPIRICKÁ ČÁST	69
4. PRŮZKUM STAVU PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ.....	70
4. 1 Cíl průzkumu	70
4. 2 Metodika průzkumu	70
4. 3 Složení dotazníku.....	71
4. 4 Výzkumný vzorek	72
4. 5 Organizace průzkumu	72
4. 6 Stanovení hypotéz	73
4. 7 Analýza zjištěných dat	74
4. 8 Shrnutí průzkumu a výsledky stanovených hypotéz.....	89
ZÁVĚR.....	92
RESUMÉ	94
ANOTACE.....	95
ANNOTATION	95
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	96
SEZNAM PŘÍLOH.....	97
PŘÍLOHY	0

ÚVOD

Téma *Prosociální chování – současný stav a možnosti rozvoje* jsem si vybrala hned z několika důvodů. Jedním z nich je rozvoj a trend pojmu prosociálnost, o kterém slyšíme v současnosti daleko častěji, než tomu bylo doposud. Dalším je vzestup zájmu o etickou výchovu, která pracuje s pojmem prosociálnost na základních školách. Také si myslím, že společnost si je vědoma nutnosti zaměřit se na formování charakteru dětí, proto i já ve své práci chci poukázat na možnosti podpory, ale i na chyby v utváření prosociálního chování prostřednictvím pozitivních a negativních vzorů v rodině, ve škole i ve společnosti obecně. Svět, ve kterém se dnešní generace nachází, čelí velkému množství problémů: násilí mezi lidmi, agresivita, neohleduplnost, nenávisť, závist, a další globální problémy ohrožující naši existenci. Tento stav je třeba nutně řešit a snažit se již od útlého věku formovat nejmenší členy společnosti v charakterní, soucitné, empatické lidi, nehledající jen prospěch, zisk a jiné požitky.

Práce se skládá ze dvou částí. Jedná se o část teoretickou a část empirickou. První tři kapitoly tvoří teoretickou část a čtvrtá potom empirickou. Cílem bakalářské práce by mělo být přispění k poznání prosociálního chování a pojmů v ní obsažených; zdůraznění vlivu rodiny, školy a společnosti na charakter jedince; objasnění důležitosti výchovy k prosociálnosti, která vede k tomu, že osobnost dovede projevit soucit s lidmi, kteří mají těžkosti, nebo že prožívá s jinými lidmi jejich starosti a radosti.

První kapitola se zaměřuje na charakteristiku základních pojmů vztahujících se k problematice prosociálního chování. Dále zahrnuje přehled vybraných odborných publikací, které se prosociálností zabývají a objasňují ji z různých pohledů. První kapitola také věnuje svoji pozornost chování člověka ve společenských vztazích, ukazuje reálné možnosti chování lidí v různých situacích a pojednává i o vlivu vnějších a vnitřních podmínek na chování člověka.

Druhá kapitola se zabývá charakteristikou a projevy prosociálního chování. Hledám odpověď na otázky, proč pomáháme (teorie sociální výměny, poskytnutí pomoci jako výsledek zvažování nákladů a zisků, prosociální chování jako důsledek interiorizace sociálních norem, empatie) a kdy pomáháme (efekt přihlížejících, fenomén rozptýlené

pozornosti, nejednoznačnost situace, strach ze sociálního omylu, kompetentnost). V této kapitole též rozebírám vzory důležité pro osvojení si správného typu chování a druhy sociálního učení. V závěru druhé kapitoly také zmiňuji osobní možnosti a limity člověka v utváření prosociálního chování.

Třetí kapitola pojednává o výchově k prosociálnímu chování. Zdůrazňuji zde důležitost vlivu společnosti, která svými masově-komunikačními prostředky ovlivňuje charakter lidí. Zabývám se také vlivem a možnostmi rodiny na prosociální chování a v neposlední řadě i možnostmi školy na rozvoj prosociálnosti u dětí, zvláště prostřednictvím etické výchovy na základních školách.

Druhá část bakalářské práce je zaměřena na průzkum stavu prosociálního chování u dětí a jejich rodičů na dvou vybraných základních školách. Uvádím zde cíle průzkumu, průzkumnou strategii, stanovené hypotézy. Následně je popsána interpretace získaných údajů a závěrečné shrnutí výsledků.

Pro zjišťování a sběr dat jsem zvolila kvantitativní průzkum, který byl proveden prostřednictvím standardizovaného dotazování.

I TEORETICKÁ ČÁST

1. PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

1.1 Charakteristika pojmů vymezených v bakalářské práci

Jasně definování pojmů, které se vztahují k tématu mé bakalářské práce, by mělo přispět k lepšímu pochopení problematiky prosociálního chování a objasnění souvislostí spojených s usuzováním a nahlížením na toto téma. Také se těmito klíčovými pojmy budu snažit přispět ke snazší orientaci v bakalářské práci čtenářům. Při studiu prosociálního chování jsem nevycházela jen ze sociální pedagogiky, která je základem pro toto téma, ale i z dalších vědních disciplín, jako je psychologie, etika, filozofie, teologie, sociologie a další.

Chování

Pokud mluvíme o prosociálním chování, bylo by vhodné si nastínit, co to chování vlastně je.

Chování je druhou stranou psychiky (vedle prožívání). Jde o fenomén vyjadřující vnější projevy subjektu vyjadřující jeho vnitřní, zážitkové zpracování situace. Chování je obvykle spojeno s pozorovatelnými pohyby. Chování v užším psychologickém smyslu je složkou komplexní aktivity jedince.

Rozlišujeme tyto modality chování: jednání (specificky lidský způsob chování), řeč, výraz – gestika, mimika (Vízdal, 2008).

Výchova

Výchova je jedním ze základních pojmů ovlivňujících prosociální chování, a proto pokládám za důležité si jej vysvětlit.

Výchova je záměrné působení na rozvoj osobnosti, které se pak odráží i v chování člověka a ve společenských vztazích. Jedná se o základní pedagogickou kategorii a mnoho autorů ji definuje odlišnými způsoby.

Jiří Pelikán vidí výchovu především jako „využívání a vytváření životních situací, v nichž docházejí vychovávání přímo z logiky situace k určitým závěrům, které nejsou pouze převzaté, ale utvrzené zážitkem“ (Pelikán, 2007, s. 36).

Podle nejobecnějšího pojetí je to činnost, která ve společnosti zajišťuje předávání „duchovního majetku“ společnosti z generace na generaci. Jde tu o zprostředkování vzorců a norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků apod., jež se uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy již od nejranějšího věku dítěte (Průcha, 2000).

Socializace

„Je celoživotním procesem utváření a vývoje člověka ve společenskou bytost. Tento proces probíhá ve vzájemné interakci jedince a společnosti“ (Vágnerová, 2005, s. 273).

Prostředí

Prostředí, které člověka obklopuje má na něj bezesporu nemalý vliv. „Vztah jedince a prostředí je vztahem vzájemného působení, při kterém prostředí formuje jedince, ten pak své prostředí postupně poznává a mění a sám se opět proměňuje vlivem tohoto nového, lidskými zásahy změněného prostředí“ (Jůva, 1997, s. 28).

Pomoc

Prosociální chování je uskutečňováno prostřednictvím pomoci. Z hlediska sociální pedagogiky ji definujeme jako „aktivní účast při řešení konkrétní životní situace, a to s konkrétním cílem, který vyplývá z daného ohrožení nebo nouze. Je to soubor činností, kterými se snažíme kompenzovat odhalené nedostatky, tj. aktivizovat člověka a pomáhat mu zajistit sociální i psychickou stabilitu a sociální nezávislost, tedy zkvalitnit jeho život“ (Kraus, 2008, s. 135).

Prosociální chování

„Prosociální chování je takové, jehož cílem je zlepšení situace druhého, přičemž pomáhající není povinen poskytnout pomoc a příjemce pomoci není instituce, nýbrž jedinec“ (Zášková, Mlčák, 2009, s. 49).

Altruismus

Chování, které je činěné ve prospěch jiného člověka nebo skupiny osob bez očekávání zisku, odměny či sociálního souhlasu okamžitě ani v budoucnu.

Podle některých autorů je altruismus nutně spojen se sebeobětováním. Jiní spatřují odlišnost prosociálního chování a altruismu v tom, že prosociální chování považují za vzorec chování, zatímco altruismus za motivaci (Výrost, Slaměník, 2008).

Tabulka I – Pohled na prosociální chování a altruismus

Prosociální chování	Altruismus
✓ širší pojem ✓ vzorec chování	✓ specifický druh prosociálního chování ✓ motivace ✓ spojen se sebeobětováním

(podle autorů; Výrost, Slaměník, 2008)

Morálka

Morálka má k prosociálnímu chování úzký vztah, bez morálky bychom nerozeznávali, co je dobré a co naopak špatné. Pro lidské chování hraje morálka zásadní roli. Na základě morálky jsme schopni například vnímat, že pokud se někdo ocitne v situaci nouze, je mu třeba pomoci, podat záchranou ruku. Naše svědomí nás usvědčuje a díky němu se chováme lidsky.

Morálka je systém regulativů lidského jednání, který je založený na rozlišení správného a nesprávného a schopnosti v těchto intencích prakticky jednat. „Člověk je nositelem svobodné vůle a sám se rozhoduje, jak bude jednat. Jeho volba se stává morální volbou až tehdy, když se rozhoduje s ohledem na jiné lidi“ (Nečasová, 2001, s. 11).

Morálka pochází z latinského mos – původně vůle, potom mrav, předpis, zákon, vlastnost, charakter, vnitřní podstata.

Morálně neboli mravně jedná člověk tehdy, pokud jedná (chová se) ve schodě se svým svědomím. Mravnost tak souvisí s charakterem. O mravnosti (mravním postoji, jednání) hovoříme zejména v situacích, kdy člověk jedná dokonce proti svému okamžitému

prospěchu nebo zájmu. Intenzivně totiž pociťuje, a to především s ohledem na své svědomí, že v dané situaci nemůže jednat jinak. Mravnost tak zdaleka není pouze záležitostí rozumu, ale má podstatnou vazbu na emocionální stránku člověka (Janovský, 2003).

Dobro

Je to, co přináší radost a uspokojuje, co odpovídá přáním a naplňuje je, co je dokonalé, řádné, žádoucí. Spaemann hovoří o tom, že sami od sebe víme, co je dobré a co špatné. Víme to bezprostředně (v tu chvíli), jistotu ztrácíme teprve, až o tom začneme přemýšlet (Nečasová, 2001).

Etika

Je teorií morálky (tj. teorie správného a nesprávného jednání). Je to věda o morálce jako stránce společenského života člověka, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání – zabývá se tedy studiem morálky. Zdroj morálky bývá hledán např. v Bohu, v přírodě a přirozenosti člověka, v apriorním principu, v autoritě, ve společnosti.

Etika se snaží objasnit principy a hlediska, která vedou člověka k odpovědnému jednání (Nečasová, 2001).

Svědomí

Je to odpověď jednotlivce na mravní principy a normy. Podle Spaemanna nám svědomí říká, co máme konat, aby to bylo dobré. Svědomí nemá vždy pravdu. Rocken charakterizuje příčiny omylů svědomí takto:

1. nedostatek informací,
2. záměrné opomíjení informací, ze kterých by mohly vyplynout nepříjemné morální požadavky,
3. emocionální postoje, zvyky, nedostatek empatie, předsudky apod. (Nečasová, 2001).

Osobnost

Osobnost lze definovat jako „relativně stabilní systém, komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, který determinuje prožívání, uvažování a chování jedince, a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím“ (Vágnerová, 2005, s. 215).

Člověk se určitým způsobem v různých situacích projevuje, ať už jde o to, jak jedinec uvažuje, jak se chová nebo co prožívá. Na základě znalosti osobnosti můžeme například odhadnout reakci na životní situace, které člověka provázejí. Je jisté, že lidé na stejnou situaci nereagují stejně. Proč tomu tak je? Protože každý máme rozdílné individuální dispozice, které jsou sice nepozorovatelné, ale usuzujeme na ně z vnějších reakcí lidí.

Sociální učení

Sociální učení je základem socializace, tedy postupného začleňování jedince do společnosti, jeho přeměna z biologické jednotky – individua, v kultivovanou, do společnosti začleněnou osobnost. Sociální učení je složitým intrapsychickým procesem osvojování si sociálních zkušeností, tj. zkušeností, které člověk získá v interakci s ostatními lidmi. Lidé se učí i tím, že pozorují jiné lidi (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009).

Mezi základní druhy sociálního učení můžeme řadit sociální posilování (zpevňování), nápodoba (imitace), ztotožnění (identifikace). Prosociální chování se tedy rozvíjí učením, důležitou roli zde hrají vzory a jejich vliv na jedince.

Pro studium prosociálního chování je nutné si podle některých autorů definovat **pět kategorií prosociálního chování** (Strayer, Wareing-Rushton, 1979, Zahn-Waxler, Radke Yarrow, King, 1979, in Olivar 1992):

1. Fyzická pomoc: neverbální chování, při němž se poskytuje fyzická podpora nebo pomoc k dosažení určitého cíle.
2. Fyzická služba: neverbální chování, které eliminuje potřebu vykonavatele nebo příjemce činnosti fyzicky zasahovat do plnění úlohy nebo závazku.
3. Dělit se: dát vlastní jídlo nebo vlastnictví někomu druhému.
4. Verbální pomoc: verbální objasnění nebo instrukce, které jednotlivci pomohou při vykonávání nějakého úkolu.
5. Verbální podpora: verbální vyjádření zájmu o ulehčení smutku zarmoucené osoby nebo osob slovy útěchy, soucitu, uznání.

Empatie

Z hlediska prosociálnosti je empatie důležitým pojmem. Člověk, který se dokáže vžít do pocitů druhého člověka, do jeho trápení či životní situace je potom oporou pro redukci nepříjemných stavů. Být empatický znamená vžít se do situace druhého jedince a snažit se zmírnit jeho prožívaný stav, např. stres, bolest, strach, neštěstí atd. Empatie má kognitivní základ, který usnadňuje rozpoznání situace vyžadující pomoc.

„Empatie je uvědomění si pocitů, momentálních stavů a prožitků jiného člověka, a snaha je pochopit a porozumět jim. Přijetí (alespoň v duchu) sociální role jiného člověka, pohled na lidi, události a problémy z odlišné perspektivy, snaha vidět svět jinýma očima. Důležitý činitel při tvorbě morálních hodnot“ (Zapletal, Švandová, Pernica, 2003, s. 12).

Sociální normy

Jsou to normy, které se podílejí na regulování chování lidí ve společnosti. Jde o společensky závazný způsob chování členů společnosti či kultury. Obsahem těchto norem jsou psaná či nepsaná pravidla, kterými buď ukládáme, nebo zakazujeme určité chování. Sociální normy si jedinec osvojuje v procesu socializace, předávají se z generace na generaci prostřednictvím výchovy.

1. 2 Přehled zpracování problematiky v literatuře

Prosociální chování je termín, který se v soudobé společnosti značně rozvíjí a hledá své uplatnění. V dřívějších dobách se tomuto pojmu nevěnovala zdaleka taková pozornost, jakou mu přikládáme nyní. Prosociální chování je chování, při němž se zaměřujeme na pomáhání druhým, aniž bychom se domáhali odměny. Za odměnu osoby, která pomoc poskytuje, můžeme vnímat dobrý pocit z prosociálního jednání.

Prosociální chování není nějakým úzkým, přesně definovaným pojmem, ale představuje širokou kategorii, zahrnující bezpočet aktivit, které řada autorů formuluje odlišným způsobem. V publikacích sociální psychologie, kde je toto chování nejčastěji zmiňováno a vysvětlováno, se setkáváme s pojmy, jako je prosociální chování nebo altruismus, ale také pomáhající chování. Mezi těmito pojmy následně nacházíme terminologickou nejednotnost a významové odlišnosti. Důvody těchto pojmových nesrovnalostí vyplývají ze synonymického vysvětlování této problematiky. Faktem je ale skutečnost, že vždy pracujeme s výrazy, jako je pomoc, podpora, sympatie, porozumění, spolupráce a další. Pokud se podíváme do historie termínu *prosociální chování*, zjistíme, že jej poprvé užili v roce 1967 D. Rosenhan a G. H. White; J. H. Bryan a M. Test (Výrost, Slaměník, 2008).

Termín, původně představující charakteristiku agresivního chování, se rapidně vyvinul zahrnutím forem chování protikladným agresí, a to altruismu, pomáhání, dobročinnosti, sebeobětování, čímž dodalo kategorii *prosociální* nový obsah.

Prosociální chování je tedy širokou kategorií, do níž lze zařadit velkou škálu aktivit, například pomáhání, sdílení, obětování se, poskytování útěchy atd. (Zášková, Mlčák, 2009).

Nyní uvádím několik odborných publikací, které mi při studiu prosociálního chování tvořily v této problematice základní stavební kámen.

Etická výchova Roberta Roche Olivara

Tato kniha, vydaná v roce 1992, se pro mne stala takřka nepostradatelným průvodcem v oblasti prosociálního chování. Roberto Roche Olivara ve své knize uplatňuje své

poznatky z projektu *Výchova k prosociálnosti*, který vypracoval počátkem osmdesátých let v Barceloně. Výsledkem jeho bádání bylo nalezení odpovědi na otázku, které vlastnosti a způsobilosti je třeba u dětí rozvíjet, aby došlo k optimálnímu rozvoji prosociálnosti. Jedná se o deset faktorů, z nichž uvedu například: důstojnost lidské osoby a sebeúcta, pozitivní hodnocení chování druhých, asertivita a další. Těchto prvních deset bodů obsahuje konkrétní aktivity, které dohromady tvoří výchovný program.

Další body směřují k vychovatelům a rodičům. Tato část by měla být vodítkem pro vychovatele a má jim ukázat, jak se chovat, aby došlo k rozvoji prosociálního chování u dětí (druhých lidí). Jedná se o dalších pět bodů, kterými jsou: přijetí žáka takového, jaký je; atribuce prosociálnosti; induktivní disciplína; pobízení k prosociálnosti; podporování prosociálnosti.

Roberto Roche Olivar jednotlivé oblasti srozumitelně vysvětluje, uvádí zde mnoho praktických poznatků, které pomohou danou oblast efektivně rozvíjet. Tuto publikaci považuji za kvalitní materiál pro studium prosociálního chování.

Hledání těžiště výchovy od Jiřího Pelikána

Jiří Pelikán ve své knize, publikované v roce 2007, hovoří o moderním člověku a předkládá čtenářům návod, jakým směrem by se výchova měla ubírat. Autor uvádí základní integrující kvality osobnosti, které by měly být těžištěm výchovy. Jde o výchovu k hledání a nalezení smyslu, k adekvátní sebereflexi osobnosti a jejímu utváření, k životnímu zaměření a charakteru jako integrujícím faktorům, k orientaci ve světě jako významnému faktoru připravenosti k životu, k optimistické životní pozici, svobodě a odpovědnosti, citovosti a citlivosti.

Knih je vhodná pro studenty v oblasti pedagogiky, ale i pro veřejnost. V kapitole *Citovost a citlivost* se autor věnuje výchově k vnímání emocí jiných lidí a výchově k pomoci a soucitu, což jsou předpoklady k altruistickému chování. Velmi pěkně danou problematiku rozebírá a uvádí zde příklady působení soucitu (empatie) na prosociální chování.

Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie od Heleny Záškové a Zdeňka Mlčáka

Kniha, vydaná v roce 2009, se zaměřuje nejvíce na teoretické a empirické souvislosti vybraných druhů prosociálního chování, empatie a jejich osobnostních souvislostí. „Prosociální chování i empatie jsou v ní chápány jako multidimenzionální konstrukty, které jsou studovány v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti i některých dalších aspektů, včetně hodnotové orientace“ (Zášková, Mlčák, 2009, s. 11).

Publikace je rozdělena do jedenácti kapitol, které vysvětlují například: teoretické aspekty altruismu, prosociálního chování, empatie apod. Další části jsou věnovány projektům Z. Mlčáka a H. Záškové. Prosociální chování autoři vnímají jako fenomén, jenž je propojen s komplexem specifických osobnostních dispozic a který se dostává do popředí díky působení mnoha situačních podmínek a okolností.

Kniha, která obsahuje mnoho hodnotných poznatků týkajících se prosociálního chování a pojmů k němu se vztahujících, je odbornou publikací pro studium sociální pedagogiky, andragogiky zdravotně sociálních oborů a je určena i dalším pracovníkům v sociální sféře.

Sociální psychologie (2., přepracované a rozšířené vydání) autorů Josefa Výrosta, Ivana Slaměníka (Eds.)

Tato kniha sociální psychologie, vydaná v roce 2008, uvádí soubor hodnotných informací o základech, vývoji i současných objevech v oboru psychologie. Autoři zde čtivě a srozumitelně pojednávají o předmětu sociální psychologie, o sociálním chování, sociální inteligenci, o jedinci v interakci a skupině. Každá část knihy je rozdělena do několika podkapitol, které danou tematiku vysvětlují.

Pojednání o prosociálním chování nalezneme v části *Jedinec v interakci*. Tato část mimo jiné rozebírá sociální poznávání, sociální kompetence, sociální komunikaci, osobní vztahy, afiliaci, atraktivitu, lásku, agresi, sociální konflikty, což dohromady podává čtenáři ucelený souhrn informací, které na sebe navazují.

V kapitole *Prosociální chování* Ivan Slaměník a Jaromír Janoušek vysvětlují, co je to prosociální chování, proč pomáháme z pohledu sociální výměny, sociálních norem, empatie. Dále se zabývají otázkou, kdy pomáháme, a snaží se problematiku objasnit na efektu přihlížejících, rozptýlené odpovědnosti, osobnostních determinantech. V poslední podkapitole prosociálního chování hovoří o tom, komu pomáháme. Za klíčová slova této problematiky považují: altruismus, efekt přihlížejících, empaticko-altruistická hypotéza, fenomén rozptýlené odpovědnosti a prosociální chování.

Tato kniha není určena jen studentům psychologie, ale i laické veřejnosti pro svoji srozumitelnost.

Sociální psychologie (rozšířené a přepracované vydání) Milana Nakonečného

Odborná kniha sociální psychologie z roku 2009 předkládá čtenářům systematický přehled sociálně-psychologických jevů a kategorií. Zabývá se tématy jako předmět a soustava sociální psychologie, historie sociální psychologie, směry v sociální psychologii, sociální interakce, socializace, sociální kognice, sociální motivace, prosociální chování a agrese, postoje, komunikace, hromadné chování a dalšími oblastmi sociální psychologie.

Oblast prosociálního chování zde Milan Nakonečný vysvětluje spolu s agresí jako motivované chování. Hledá odpověď na otázku, čím jsou altruistické činy lidí motivované, když povaha člověka je egoistická. Zabývá se pomocí osobám v nouzi, motivací morálního jednání a souvislostí altruistického jednání s osobní morálkou. Dále poukazuje na to, jakým způsobem jsou společenské normy zvnitřňovány. Stejně tak se zabývá agresí, kterou vnímá jako další motiv sociálního chování, který je podle většiny autorů vrozený i naučený.

Poznatky této publikace tvoří uspořádanou soustavu odborných materiálů, které mi pomohly lépe pochopit oblast prosociálního chování.

Základy sociální psychologie Nicky Hayesové

Kniha vydaná v roce 1998 britskou psycholožkou představuje soubor kvalitních poznatků ze sociální psychologie. Obsah publikace je uspořádán jako výklad sociální determinace chování nebo také jako souhrn všeho, co překračuje hranice kategorií individuální psychiky.

Autorka čtivě pojednává o prostředí, v němž probíhá styk člověka s člověkem, tedy o interakci. Kniha je rozdělena do šesti kapitol: *Kontexty sociální interakce, Konverzace a komunikace, Interakce s druhými, Vnímání druhých lidí, Přitažlivost a vztahy, postoje, Konflikt a spolupráce.*

Autorka o altruistickém chování pojednává v kapitole *Konflikt a spolupráce*, kde se přiklání k myšlence, že pro člověka je důležitější v obtížné situaci, která před ním vyvstane, s druhými lidmi spolupracovat, dosahovat společenské harmonie a nikoliv soupeřit. Altruismus je zde vysvětlován ve dvou podkapitolách: *Ochota pomoci a Altruismus jako příbuzenský výběr.*

Základy psychologie Marie Vágnerové

Kniha Marie Vágnerové, vydaná v roce 2005, představuje základ, který je potřebný pro orientaci v psychologické problematice. Publikace je rozdělena do pěti částí, které tvoří: *Úvod do problematiky, Poznávací procesy, Emoční prožívání a psychická autoregulace, Osobnost a člověk jako součást společnosti.* Autorka zde popisuje například pojem osobnost, temperament se všemi jeho souvislostmi a typologiemi, emoce, socializaci a další.

Srozumitelný výklad těchto základních pojmů mi pomohl k pochopení otázek týkajících se člověka a jeho osobnosti, prožívání, chování v návaznosti na problematiku prosociálního chování.

1.3 Chování člověka ve společenských vztazích

Člověk se rodí do určitého prostředí, společnosti, stává se její součástí, která na jedince působí v rámci své kultury. Chování lidí obecně je tedy ovlivněno jak podmínkami vnějšími, tedy společností, přírodou apod., tak i podmínkami vnitřními, kam patří biologičtí činitelé, individuální zkušenosti a vlastnosti osobnosti. Nejzásadnější vliv na člověka má rodina, do které se jedinec narodí. V největší míře ovlivňuje jeho utvářející se osobnost. Kdyby si člověk mohl zvolit, kam se narodí, společnost by nemusela řešit tolik problémů, které mají původ právě v rodině.

Rodina, jako vstupní instituce do společenských vztahů je též první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, člověk si zde osvojuje základní návyky a způsoby chování. Základní funkcí rodiny je funkce socializačně-výchovná.

Rodina v dnešní době, podle mého názoru, není tou rodinou, kterou byla dříve, ztrácí na svém významu. Každé druhé manželství se rozpadá. Základ pro zdravou a řádnou výchovu dětí ve zdravém rodinném prostředí mizí a děti vyrůstají v atmosféře strachu, sevření a trápení. Vím, že tento model není pravidlem, ale je to dosti silící trend. Pro zdravou osobnost dítěte jistě není vhodné narušené prostředí rodiny. Z rodiny, respektive z výchovy uskutečňované v rodině, následně vycházejí jedinci, kteří jsou touto výchovou, ať už pozitivně nebo negativně, ovlivněni.

Pokud výchova není harmonická a je plná nenávisti, chybí v ní láska, nemůžeme se potom divit tomu, že se někteří lidé chovají tak, jak se chovají. Bez citu, lásky, porozumění, tolerance apod. Jinými slovy, co si zasejeme, to sklízíme. V kontaktu s lidmi se můžeme setkat s různými druhy chování. V nepřehledném množství životních situací, se kterými se setkáváme dnes a denně, můžeme sledovat, jak se lidé chovají. Každý člověk si jistě přeje, aby s ním ostatní lidé jednali tolerantně, ohleduplně, s pochopením, byli mu schopni za nepříznivých okolností pomoci, poradit. Vždy přicházíme raději do kontaktu se společensky žádoucím chováním než s nežádoucím.

Společensky žádoucí chování, je takové, které není v rozporu se společenskými normami, tedy normami regulující chování lidí ve společnosti (normy sociální). „Každá společnost má svou sociální normu, typ osobnosti, který je pro ni reprezentativní. K této normě směřují veškeré sociální tlaky a tak společnost předurčuje, jakými lidmi by se její členové měli stát“ (Vágnerová, 2005, s. 283). Dodržování jistých pravidel (norem, hodnot, zákonů...) nepochybně směřuje k vytvoření kladných mezilidských vztahů a zdravé společnosti.

Prosociální chování je reprezentantem společensky žádoucího chování. Jde o jednání člověka ve prospěch někoho jiného bez očekávání odměny. V praktickém životě se prosociální chování může projevit například tím, že pomůžeme starému člověku s taškou, svezeme stopaře, darujeme krev apod. Jsou to činnosti společensky ceněné a lidmi, k nimž je tato aktivita směřována, je pozitivně přijímána.

Ve společnosti, se tedy setkáváme s různými formami chování. Problém může v některých situacích nastat tehdy, když očekáváme, že by se měl někdo chovat určitým způsobem a on se tak nechová. Realita bývá někdy překvapivá a musíme se s ní umět vyrovnat, nebo se jí postavit a přiměřeně se proti ní bránit. V různých institucích, jako je například škola, nemocnice, nákupní centrum nebo při poskytování nejrůznějších služeb, máme zakódovány modely chování. Spolu s námi je tu jistá představa o tom, jak s námi budou rozličné osoby nakládat a přistupovat k nám. Tyto představy jsou někdy přeneseny do etických kodexů, které pracovníkům nerůznějších institucí předkládají pravidla pro výkon určité profese. Etické kodexy v sobě zpravidla odrážejí celospolečensky přijatelný způsob chování, který je společností obecně přijímán a ceněn. Opačný projev chování je potom trestán a nepřijímán.

Následně popíšu chování lidí v nejčastěji navštěvovaných institucích. Jde o nastínění očekávaného způsobu chování a reality.

Chování osob ve zdravotnických zařízeních

Člověk, který navštíví např. praktického lékaře, očekává chování specifické pro toto prostředí. Předpokládáme, že k nám lékař i zdravotní sestra budou přistupovat na profesionální úrovni a budou plnit povinnosti směřující ve prospěch našeho zdraví. Doufáme v trpělivé a příjemné jednání. Věříme, že nás lékař bude respektovat a bude

brát ohled na naše práva. Srozumitelně a pravdivě nás informuje o našem zdravotním stavu. Seznámí nás s plánovanou léčbou a s možnými riziky. S tímto očekáváním přicházíme k lékaři. Skutečnost nás někdy může nemile překvapit například neochotným zdravotnickým personálem, hrubým či nemravným jednáním, naordinováním nevhodných nebo zbytečných léků z důvodu prospěchu lékaře či lékárníka, nezachováním lékařského tajemství, žádostí o úplatek apod.

Chování osob v oblasti školství

Pokud hovoříme o oblasti školství, setkáváme se s pracovními pozicemi jako ředitel školy, pedagogové, speciální pedagogové, výchovní poradci, školní metodikové prevence, asistenti pedagoga, vychovatelé atd. Jde o role, které zaujímají, které jsou s nimi spjaté a z kterých vychází určitá podřazenost či nadřazenost vůči ostatním.

Ve školství dochází k interakci mezi žáky, učiteli, rodiči a dalšími osobami podílejícími se na zajištění chodu školského zařízení. Škola je dalším místem pro prezentování očekávaného chování v souladu s normami společnosti. Pokud rodič umístí svého potomka do školy, pak předpokládá, že s ním bude nakládáno odpovědně, že učitel bude preferovat rovný přístup ke všem žákům a nebude nikoho diskriminovat. Bude respektovat osobnost a potřeby dítěte a učiní vše pro dostatečný rozvoj schopností a dovedností jemu svěřených dětí.

Samozřejmě i v oblasti školství dojde k tomu, že rodič není spokojen s pedagogickým pracovníkem, jeho učitelskými schopnostmi nebo může mít dojem, že si učitel na dítě „zasedl“, že kázeňsky třídu nezvládá, neposkytuje vhodné prostředí pro výchovu či výuku. K takovým situacím dochází ve chvíli, kdy naše představy a očekávání nebyly naplněny. V takové situaci je zapotřebí celou věc nestranně prošetřit a zajistit nápravu.

Kritika ve vztahu k optimálnímu chování nemusí být jen ze strany rodičů, ale i škola může být nespokojena s chováním dítěte nebo přístupem rodičů. Učitelský sbor může mít výhrady například k nedostatečné domácí přípravě žáka na vyučování, k nevhodnému chování, malé kontrole ze strany rodičů dítěte, nezájmu rodičů o prospěch dítěte a k celkové nespolupráci na součinnosti školy a rodiny.

Chování osob v oblasti poskytování dalších služeb

Každý člověk žijící ve společnosti využívá denně různé druhy služeb. Kromě již zmíněných zdravotnických a školských využíváme například služby bankovní, počítačové, potravinářské, kosmetické, právní a advokátní, sportovní a další. Při poskytování služeb očekáváme korektní přístup ze strany toho, kdo nám službu nabízí, předpokládáme jednání, které je v souladu s platnými právními předpisy a normami, dále klademe důraz na čestnost, předpokládáme ochotu, poctivost, nestrannost. Doufáme, že poskytovatel služeb bude jednat v našem zájmu a nebude nás uvádět v omyl, předkládat nám zkreslené či nepravdivé informace, nebude dávat přednost svým zájmům.

Zřídka kdy je vše v souladu s našimi představami, které se týkají chování poskytovatelů služeb. Někdy očekáváme více ochoty, příjemnější vystupování, aktivnost. V jiných případech si ani nepřipouštíme, že bychom se mohli stát obětí podvodu nebo něčeho protiprávního. Taková je ale realita, na kterou bychom si měli dát pozor, a také nespolehat na to, že se k nám lidé budou vždy chovat slušně, ohleduplně a v našem zájmu. Na druhou stranu nelze hned druhé lidi podezírat z toho, že nás chtějí ošidit nebo uvést v omyl a podvést. Při jednání s lidmi v různých institucích, které dnes a denně navštěvujeme, je nutné nepodléhat předsudkům a nepředpokládat vždy zakódované stereotypní jednání.

Jak jsem uvedla již výše, chování je do značné míry výsledkem výchovy v rodině, vzorů, které rodina dítěti předkládá. Svůj podíl má i společnost a její vlivy. Kromě těchto vlivů je naše chování i výsledkem vnitřních podmínek.

Temperament jako vrozený základ osobnosti ovlivňující chování člověka

Každý člověk je jiný, odlišným způsobem reaguje na různé situace, jiným způsobem prožívá a chová se. Jako lidé jsme majiteli určitých osobnostních vlastností, které způsobují, že osobnost se projevuje typicky pro danou situaci, což vyplývá z trvalejších vlastností člověka. Typ, eventuelně faktor druhého řádu, je specifické seskupení několika osobnostních vlastností, které se obvykle vyskytují pohromadě. Je to určitá charakteristika, která slouží ke zjednodušení popisu osobnosti. Vyjadřuje základní převahu určitého způsobu chování, uvažování či prožívání, resp. dispozici k takovým

projevům. Mezi osobnostními vlastnostmi a faktory konkrétní situace dochází k interakci, jejímž výsledkem je určitý projev chování (Vágnerová, 2005).

Souhrn vlastností organismu určujících dynamiku celého prožívání a chování osobnosti nazýváme temperament. Temperament považujeme za vrozený základ osobnosti, na němž závisí náš způsob reagování.

M. Vágnerová (2005) rozlišuje na obecných projevech temperamentu tyto jeho stránky:

1. **Emoční prožívání** – jeho intenzitu, stabilitu, vyrovnanost a převládající ladění.
2. **Celkovou reaktivitu** – intenzitu reakcí, jejich stabilitu a vyrovnanost, impulzivitu a bezprostřednost reakcí, včetně míry odolnosti vůči působení vnějších podnětů.
3. **Vegetativní reakce** – jejich intenzitu, stabilitu a vyrovnanost.

Temperament jako vrozený základ osobnosti je jen velmi málo ovlivnitelný vnějšími vlivy, tj. učením. Existuje velké množství typologického rozlišování lidí, mezi známé patří jistě typologie Hippokratova (sangvinik, flegmatik, melancholik, choleric), Jungova (extroverze – introverze), Kretschmerova (cyklotým, schizotým, viskózní) atd.

Nyní uvedu přehled základních charakteristik klasických temperamentových typů.

Tabulka II – Přehled základních charakteristik klasických temperamentových typů

	sangvinik	melancholik	choleric	flegmatik
osobní tempo	rychlé	pomalé	rychlé	pomalé
základní nálada	veselá	smutná	podrážděné	vyrovnané
emoční prožívání	slabé, povrchní	silné, ulpínavé	silné, nevyrovnané	slabé, ulpínavé
způsob reagování	proměnlivý, vázaný na vnější podněty	slabé a pomalé reakce	nápadné výkyvy v reagování	nenápadné reakce menší četnosti

(volně podle Rempleina, 1965, in Vágnerová, 2005)

Novějším pojetím temperamentové typologie je koncepce A. H. Busse a R. Plomina z poloviny 70. let minulého století nazvaná *Vývojově interakční teorie temperamentu* (Vágnerová, 2005).

Temperamentové dispozice jsou podle těchto autorů ty, které se vztahují k obecnějším osobnostním determinantám, ovlivňujícím především formální znaky lidského chování, jsou méně ovlivnitelné specifickou zkušeností.

Buss a Plomin odlišili čtyři základní dimenze:

- **Aktivita** vyjadřuje míru energie a z toho vyplývající způsob reagování (ráznost, energičnost, rychlost).
- **Emocionalita** vyjadřuje tendenci k určitým emočním prožitkům, resp. afektivním reakcím, jejich stabilitě či labilitě.
- **Sociabilita** vyjadřuje míru zaměřenosti na sociální kontakt, na interakci s lidmi nebo naopak, tendenci k jejich omezení.
- **Impulzivita** vyjadřuje tendenci k určitému způsobu reagování, lze ji lépe vymezit v párovém pojetí impulzivita – rozvážnost. To znamená tendenci reagovat okamžitě, rychle, nebo naopak, sklon svoje reakce brzdit a uvážit jejich možné důsledky.

Temperamentové rysy se projevují i ve vztahu k sociálním podnětům, tj. v kontaktu s lidmi. Jejich dispoziční základ ovlivní:

- Způsob chování, celková reaktivita, která závisí na energické složce temperamentu. Veškeré projevy chování působí na ostatní lidi a vyvolávají jim odpovídající reakce.
- Způsob zpracování a hodnocení všech podnětů, který je na temperamentu, zejména na jeho emoční složce, závislý. Vztah k sociálním podnětům se může projevit (volně podle Guilforda, 1959, in Vágnerová, 2005):
  - Potřebou společnosti jako zdroje stimulace, eventuálně i opory, která je větší u jedinců labilnějších, nejistých, s větší závislostí na vnějších podnětech. Jako protiklad uvádí Guilford preferenci soběstačnosti a nezávislosti.

- Tendencí k asertivnímu chování, k sebeprosazování ve společnosti, jež bývá spojena s vyšší intenzitou a stabilitou emočních prožitků. Opačnou tendencí je plachost a ostýchavost spojená s vyšší úrovní dráždivosti, tj. ovlivnitelností vnějšími podněty.
- Tolerantností k různým projevům, schopností akceptovat různé chování vyplývající z větší vyrovnanosti.

O temperamentu lze tedy říct, že ovlivňuje lidské chování ve vztahu k různým situacím, i ve vztahu k podnětům sociálního charakteru.

Sociální interakce jako prostředek ovlivňování chování člověka

To, jak se člověk chová ve společenských vztazích, není něčím náhodným. Chování je ovlivněno jistě také sociální interakcí, tj. kontaktem s ostatními lidmi, přičemž při každé sociální interakci dochází k:

1. vnímání člověka člověkem (tzv. sociální percepce)
2. výměně informací mezi lidmi (tzv. sociální komunikace)
3. působení člověka na člověka (tzv. ovlivňování)

Sociální interakce je vzájemné obapolné působení (ovlivňování lidí mezi sebou navzájem), které má dvě stránky – společnou činnost (součinnost) a vzájemný vztah. Obě stránky interakce určují povahu sociální interakce (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009).

Sociální interakce probíhá ve všech kontaktech mezi lidmi navzájem. To, že jsem v kontaktu s nějakou osobou, ovlivňuje mé chování, a to i nevědomě. Příklad: Sedím v parku na lavičce a někde na druhé straně sedí jiná osoba. Ač si neuvědomuji její blízkost a neznám ji, podvědomě má na mé chování vliv. K interakci může docházet i nepřímo, prostřednictvím počítače, mobilního telefonu, korespondence atd.

Motivace lidského chování

Lidské chování je spojeno též s motivací. Žádné jednání člověka není bez nějakého motivu.

Motivy jsou faktory, které aktivizují lidské chování, zaměřují je na určitý cíl a v tomto směru je udržují po určitou dobu. Takto navozené jednání směřuje k uspokojení určité potřeby (Vágnerová, 2005).

„Sociální motivace je motivace sociálního chování, tj. takového chování lidí a sociálních útvarů, které probíhá prostřednictvím sociálních interakcí. Jde tedy o motivaci interakčního, neboli interpersonálního chování“ (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009, s. 98).

Důležitým termínem je motivování – tj. vnější podnět, který uskutečňuje motivaci tím, že vyvolá nějaký motiv. Být motivován tedy znamená být podněcen k nějakému zacílenému chování (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009).

Podle Nakonečného (2009) jsou zdroji motivace interakčního, neboli interpersonálního chování:

- **Nesociální popudy**, které mohou vytvářet sociální interakci, jako potřeba jídla, peněz...
- **Závislost** – uznání, interakce, pomoc, opora, ochrana, zejména od lidí v pozicích síly a autority.
- **Afiliace** – fyzická blízkost, pohledy, vřelé a přátelské chování, být přijímán osobami sobě rovnými a rovnocennými skupinami.
- **Dominance** – být přijat jinými lidmi a skupinami jako vedoucí určitého úkolu, který má dovoleno mluvit většinu času, stanovit rozhodnutí apod.
- **Sex** – fyzická blízkost, tělesný kontakt, pohledy, intimní vztahy.
- **Agrese** – útočit na jiné lidi, poškozovat je, ubližovat jiným lidem fyzicky, verbálně nebo jiným způsobem.
- **Sebeocenění** – a ego identita – přijímat od druhých lidí souhlas, dostávat od nich projevy úcty, obdivu, být jinými vnímán v souladu se svou představou o sobě.

„Zdrojem motivace sociálního chování může být kterákoli lidská potřeba, protože existují široké sociální souvislosti uspokojování lidských potřeb“ (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009, s. 89).

Na lidské chování mají vliv také psychosociální potřeby – to jsou takové potřeby, jejichž uspokojování je modifikováno sociálními vlivy (Vízdal, Doňková, Novotný, 2009).

Mezi psychosociální potřeby patří:

- potřeba bezpečí,
- potřeba stimulace,
- potřeba poznání, součástí je i potřeba přiměřené orientace,
- potřeba sociálních kontaktů, potřeba k někomu, resp. někam patřit,
- potřeba pomáhat, altruismus, ,
- potřeba seberealizace,
- potřeba smyslu vlastní existence.

Stejně motivy mohou vést k různému jednání, např. potřeba sociálního ocenění se v jednom případě projeví v důrazu na osobní výkon, zatímco u jiného člověka bude stimulovat altruistické chování. Totéž platí i naopak, odlišné motivy mohou vést k obdobnému projevu, např. agresivní chování může mít obranný charakter, člověk tak reaguje na zátěž, kterou nezvládl. Ale může jít i o projev návyku chovat se takto k lidem, kteří jsou slabší a nemohou se adekvátně bránit. Určité chování může být dokonce výsledkem působení několika motivů. Např. člověk se může snažit dosáhnout lepšího postavení, aby zaimponoval své partnerce, ale i proto, aby získal dostatek finančních prostředků (Vágnerová, 2005).

Zdrojem prosociálního nebo jakéhokoli typu chování jsou jistě motivy, které vedou k pomáhání či starostlivé péči o druhé. Pomáháním mnoho lidí také uspokojuje nějakou ze svých osobních nebo sociálních potřeb. Otázka motivů stojících v pozadí altruismu a prosociálního chování je velmi komplikovaná, protože k pomáhání mohou mít lidé nejrůznější důvody, včetně těch egoistických (Zášková, Mlčák, 2009).

Naše chování může být do značné míry ovlivněno také otázkami, které vznikají v oblasti etiky a morálky. Billington uvádí základní rozdíly mezi otázkami a rozhodnutími, které vznikají v oblasti etiky a morálky, a těmi, které vznikají jinde. Pro morální (etické) otázky platí, že:

- Nikdo se jim nemůže vyhnout – žijeme s druhými, proto se každý den znovu rozhodujeme, jak se k nim budeme chovat. Naše rozhodnutí patří do oblasti morálky, protože mají dopad na druhé lidi.
- Mají velký význam – rozdíly v názorech na etické otázky mohou vytvořit mezi lidmi jen obtížně překročitelné propasti, shoda naopak vytváří mosty.
- Jsou podmíněny svobodou rozhodování – tam, kde není tato podmínka dodržena, nejde o morální rozhodování, tam kde tato podmínka dodržena je, zase není možné se morálnímu rozhodnutí vyhnout.
- Neexistuje konečné řešení dilematických situací – je možno pouze porovnat klady a zápory jednotlivých řešení a zjišťovat relativní fakta.
- Cílem je dosáhnout dobrého jednání – i když neexistují konečná řešení, přesto existují řešení žádoucí (Nečasová, 2001).

Podle mého názoru se člověk neustále dostává do dilemat se sebou samým, neustále se rozhoduje, jak bude jednat v různých situacích, jak se zachová. Pomohu člověku v situaci nouze, nebo se budu tvářit, že se mě to vůbec netýká? Člověk je nositelem svobodné vůle a je jen na něm, jak se rozhodne. K tomu, aby jedinec jednal důstojně a s ohledem na druhé lidi, je podle mého názoru třeba, aby byl citlivý na základní morální kategorie klasické etiky, kterými jsou mj. dobro, svědomí, norma, ctnosti, štěstí a smysl.

Kromě velkého množství faktorů, mající vliv na naše chování, mohu zmínit ještě sociální pozici neboli status a roli.

Sociální status je postavení člověka v sociální struktuře, dané jeho pohlavím, věkem a společensko-ekonomickým postavením a také je spojen s kulturně definovanými právy a povinnostmi, které označujeme termínem **role**. Např. status ředitele je spojen s určitou rolí, což je soubor normativně vymezeného, v této pozici očekávaného, dovoleného a vyžadovaného chování.

Z toho vyplývá, že chování ve společenských vztazích není výsledkem jen jednoho činitele, ale je ovlivněno více faktory.

Tabulka III – Formy chování člověka ve společenských vztazích:

<p><u>expresivní chování</u> chování ryzí, spontánní, upřímné, vyjadřující skutečné prožívání, vlastní názory a postoje, opakem je chování adaptivní</p>	<p>X</p>	<p><u>adaptivní chování</u> přizpůsobivé, účelové, neexpresivní, sociálně desiderabilní (desiderabilita – pro danou skupinu přijatelné jednání), poplatné konvencím, potlačující či maskující skutečné prožívání</p>
<p><u>sociální chování</u> chování lidí a sociálních komunit (společenských skupin) probíhající v procesech sociální interakce interakční chování projevující se ve společenské realitě, s následným dopadem na kvalitu, vývoj a charakter mezilidských vztahů</p>		<p><u>prosociální chování</u> skutky a činy (pomoc, rozdělení se, spolupráce, finanční i materiální dary atd.) vykonané ve prospěch druhých bez očekávání odměny (materiální, sociální)</p>
<p><u>disociální chování</u> odchylky od obvyklých způsobů chování, často se jedná o projevy typické pro určitá vývojová období (nástup do školy, puberta apod.), např. zlozvyky, neposlušnost, lhavost, negativismus</p>	<p><u>asociální chování</u> závažnější odchylky v chování od sociálních, etických a pedagogických norem, které však ještě nemají ráz trestné činnosti, např. záškoláctví, demonstrativní sebepoškozování, toxikománie</p>	<p><u>antisociální chování</u> protispolečenské jednání, tedy takové, které svými důsledky poškozuje společnost i jedince, ohrožuje nejvyšší hodnoty včetně lidského života, často navazuje na antisociální chování, veškerá trestná činnost</p>

(Vízdal, 2008, s. 26)

2. CHARAKTERISTIKA PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ

„Milujte své nepřátele a konejte dobro a dávejte, aniž byste očekávali, něco na oplátku; a vaše odměna bude veliká a budete synové Nejvyššího.“

(Bible, Lukáš 6,35)

Pomoc bližnímu svému je podle mého názoru v dnešní společnosti velmi záslužná aktivita se značným morálním kreditem. Této činnosti se také začíná věnovat daleko více lidí, než tomu bylo doposud. Mám na mysli různé neziskové organizace, v čele s mediálně známými osobnostmi. Tito lidé zajisté prokazují, že peníze, moc i sláva se dají směřovat na místa, kde skutečně pomáhají.

Oceňuji činy každého, kdo poskytne pomoc na úkor vlastního pohodlí, bezpečí či čehokoli jiného. Je opravdu obdivuhodné, že se v současné společnosti orientované na „pachtění za mamonem a šustěním bankovek“ najdou lidé, kteří dokážou darovat svůj čas, energii, schopnosti, cit, lásku a mnohé další bez očekávání finanční odměny. Odměnou je těmto dobrovolníkům, tj. osobám, které tyto služby poskytují druhým, nedocenitelně dobrý pocit ze záslužné činnosti, který se za peníze koupit nedá.

Prosociální chování lze charakterizovat, jako chování kooperativní, pomáhající, ochraňující, které bere do úvahy situaci druhé osoby (Kohoutek, 2007).

Jak jsem uvedla již výše, altruismus a prosociální chování jsou dva velice podobné pojmy, a proto bývá termín altruismus běžně používán jako synonymum prosociálního chování. Způsobem myšlení o lidském chování se v průběhu věků zabývalo velké množství lidí. Ať už to byl Comte, před kterým vyvstala otázka, proč pomáháme druhým lidem, nebo antičtí filozofové Platón a Aristoteles nebo židovsko-křesťanské náboženství, které v tzv. tóře tvořící „Posvátný zákon“, obsahuje morální příkazy o chování k Bohu a k druhým lidem. Dále ve zkoumání této problematiky pokračovali středověcí filozofové jako Tomáš Akvinský, v období renesance představou egoismu coby součástí lidské přirozenosti v čele s Machiavellim, Hobbesem. Takto bychom mohli pokračovat dále až po evoluční pojetí altruismu či psychologické, kde bychom mohli zmínit např. S. Freuda, který chování člověka popsal jako především sloužící sobě samému, nebo současné sociálně-psychologické koncepce.

2. 1 Sociální a prosociální chování – projevy a charakteristiky

„Sociální chování je chování lidí a sociálních komunit (společenských skupin) probíhající v procesech sociální interakce, interakční chování projevující se ve společenské realitě, s následným dopadem na kvalitu, vývoj a charakter mezilidských vztahů“ (Vízdal, 2008, s. 26).

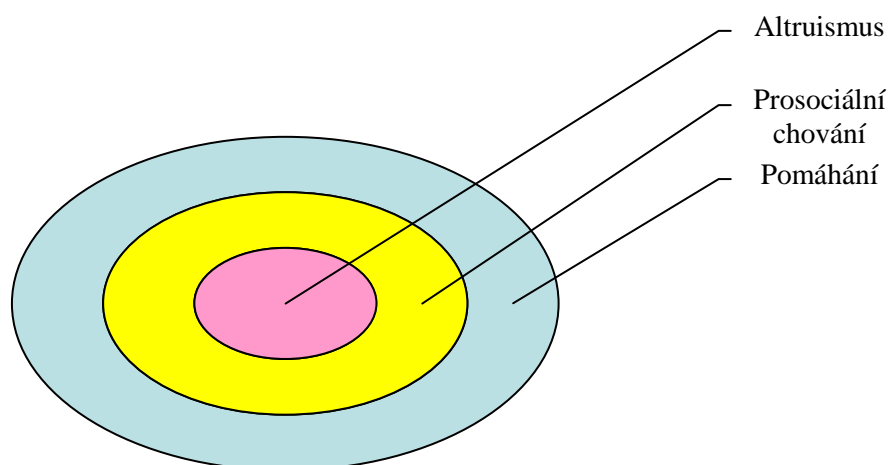
Sociální chování chápeme jako veškerý kontakt s jinými lidmi, při němž se nějakým způsobem vždy projevujeme, chováme. Oproti prosociálnímu chování je to pojem širší, který v sobě může zahrnovat chování individuální, tak i větších sociálních celků ve společenském kontextu. Sociální chování se potom může štěpit na druhy sociálního chování, mezi něž můžeme řadit popisované prosociální chování (pozitivně zaměřené k jiným lidem, které pokládáme za společensky žádané), dále hovoříme o asociálním chování (nespočenském, nerespektující společenské normy, které jsou typické v dané společnosti), disociální chování (sociálně nepřizpůsobené) a antisociální chování (protispočenské, ničící záměrně společenské normy).

Na úvod k charakteristice prosociálního chování připomeneme, že se jedná o vědomou, dobrovolnou činnost jedince, která má za cíl zmírnit nedostatek, utrpení, nouzi druhé osoby, jež je spojena s určitými náklady ze strany pomáhajícího.

Charakteristiky a pohledy na prosociální chování a altruismus

- Bar-Tal chápe prosociální chování jako dobrovolně vykonávané pro to, aby přineslo výhody někomu jinému, bez očekávání vnějších ocenění; je uskutečňováno ve dvou případech: a) jako chování, které má cíl samo v sobě, b) jako akt restituce. První typ představuje vlastně altruismus, druhý se objevuje tehdy, když se osoba touží odvděčit za dříve vykonané dobro nebo chce odčinit škodu, kterou dříve spáchala (Zášková, Mlčák, 2009).
- Byrne o prosociálním chování hovoří jako o akci, která přináší ostatním užitek či výhodu (Byrne, 1997).

- Staub – prosociální chování je chování, které prospěje jiným lidem. K tomu, aby se jedinec choval pozitivně sociálně, je třeba, aby chápal potřeby, touhy nebo cíle jiného člověka a jednal tak, aby se tyto cíle splnily (Páleník, 1991).
- Reykowski formuluje prosociální chování jako činnost jednotlivce zaměřenou na podporu, ochranu nebo zlepšení stavu jednotlivce, skupiny, společnosti a sociální instituce (celkově zaměřené na zlepšení vnějšího sociálního objektu) (Páleník, 1991).
- Svobodová uvádí, že prosociálnost se vyznačuje pozitivním sociálním chováním, které vede k pomoci druhému člověku. Tímto chováním člověk nepřináší užitek pouze sobě samému, ale i jiným lidem (Svobodová, 2007).
- Nakonečný – prosociální chování je důležitým aspektem osobnosti, protože se v něm uplatňují nadosobní cíle (Nakonečný, 2009).
- Bierhoff – prosociální chování obsahuje dvě příbuzná pojmenování: pomáhání a altruismus. Pomáhání je termín obecný, zatímco prosociální chování označuje takové chování, jehož cílem je zlepšit situaci druhé osoby (Hewstone, Stroebe, 2006).

Obr. č. 1 Odlišení tří příbuzných pojmů podle Bierhoffa

- Prosociální chování se většinou vymezuje jako jakýkoli akt chování vykonaný ve prospěch druhého člověka nebo skupiny osob, jako pomáhající chování, jehož cílem je přinést užitek jiným (Výrost, Slaměník, 2008).
- Prosociální chování je širší pojem a altruismus lze považovat za specifický druh prosociálního chování (Výrost, Slaměník, 2008).
- Prosociální jednání je jednání, jež respektuje prospěch jiných osob, ochotu pomoci druhému, empatické chování, schopnost sdílet problémy druhých, prosazování pozitivních společenských cílů atd. (Janovský, 2003).
- O' Connor (1979) definuje jako prosociální činnost to, co někdo vykonává proto, aby druhému pomohl s problémy nebo ulehčil námahu nebo aby mu pomohl být spokojenějším, a přitom to dělá takzvaně na svoje náklady (Olivar, 1992).
- Roberto Roche Olivar označuje za prosociální chování takové chování, které je zaměřeno na pomoc jiným osobám nebo prospěch jiných osob, skupin či společenských cílů, aniž by pro původce chování existovala vnější odměna (např. finanční, resp. pochvala, uznání). To znamená, že motivem a předpokladem prosociálního chování je vnitřní potřeba nebo tendence dělat to, co prospěje druhému (Olivar, 1992, s. 5-6).

Roberto Roche Olivar uvádí, že prosociální osobnost lze charakterizovat takto:

1. Projevuje soucit s lidmi, kteří mají těžkosti.
2. Těší ji někoho obdarovat nebo se s někým rozdělit.
3. Pracuje ve prospěch jiných lidí.
4. Úspěchy druhých lidí přijímá bez závidi.
5. Má pochopení pro starosti a nevýhody svých známých.
6. Prožívá s jinými lidmi jejich starosti a radosti.

- Altruismus se od prosociálního chování odlišuje nejčastěji tím, že se opírá o zdůraznění toho, že pomoc poskytovaná druhým není spojena s očekáváním zisku, odměny (materiální či finanční) nebo sociálního souhlasu, že jde o nezištnou pomoc bez očekávání jejího opětování a bez zvažování případných nákladů (obětí, ztrát) pomáhajícího (Výrost, Slaměník, 2008).
- Wispe uvádí formy prosociálního chování:
  1. darování – finančních částek nebo darů,
  2. sympatie a porozumění – pro tíživou situaci druhého,
  3. pomoc při dosažení určitého cíle – odstranění poruchy auta na silnici,
  4. nabídka ke spolupráci – vyjadřující ochotu spolupracovat s jinými ve prospěch těch, kteří to potřebují,
  5. podpora – poskytovaná k dosažení nějakého cíle nebo zabránění ztráty (Výrost, Slaměník, 2008).
- Nakonečný představuje altruismus jako Leedsovo formulování altruistického chování, jde o určité znaky, jimiž se altruistické chování vyznačuje (Nakonečný, 2009, s. 228).
  1. jednání má účel samo v sobě a není zaměřeno na vlastní zisk,
  2. jednání je prováděno dobrovolně,
  3. jednání způsobuje dobro.
- Macaulay a Berkowitz (1970) uvádějí, že altruismus je chování, jehož cílem je dobro druhého člověka bez očekávání vnější náhrady (Zášková, Mlčák, 2009).
- Altruismus: nesobecký charakter mezilidských vztahů, láska pro blaho druhých: projevuje se myšlením, cítěním, jednáním, které bere ohled na ostatní lidi (Hartl, Hartlová, 2000).
- Při vymezování altruismu se většina autorů shoduje na tom, že jde o dobrovolné, nezištné chování, kde je pomoc poskytnutá druhému bez očekávání materiálního či jiného zisku, sociálního souhlasu nebo jiného opětování v budoucnu (Zášková, Mlčák, 2009).

- Altruismus, potřeba pomáhat, starat se o své bližní. Tato tendence má vrozený základ, není jen naučená: člověk ke své existenci vždycky potřeboval lidskou společnost. Aby z ní nebyl vypuzen, musí se chovat altruisticky. Altruismus je ovšem složitější motivační tendencí, člověk nevyužívá společnost jenom jako prostředek k přežití, ale potřebuje být s lidmi v dobrých vztazích, potřebuje, aby jej akceptovali a tím mu potvrzovali jeho vlastní hodnotu (Vágnerová, 2005).
- V. Frankl (1994) považoval altruismus za jeden ze způsobů nalezení smyslu života. Osobní zisk je v tomto případě dán potvrzením osobní hodnoty, nezlomné okolnosti (viz potřeba smyslu vlastní existence). V situaci krajní nouze a komplexního strádání (např. v koncentračních táborech) byli lidé schopni pomáhat i na svůj úkor, ale byli tam také takoví, kteří se chovali zcela opačně (Vágnerová, 2005).
- Altruismus je druh prosociálního chování, cíleného na pomoc druhým, ačkoli není spojeno s žádnou odměnou (Atkinson, 2003).

Pokud mluvíme o altruismu a prosociálním chování, pak máme pocit, že pracujeme se dvěma skoro totožnými pojmy. Ale prosociální chování se začne od altruismu odlišovat, když se zaměříme na druhy prosociálního chování.

Jedna z nejnovějších typologií G. Carla a B. A. Randallové (2002, in Zášková, Mlčák, 2009) diferencuje šest typů prosociálního chování, které se liší z hlediska své motivace:

1. **Altruistické prosociální chování** – představuje dobrovolné pomáhání lidem, motivované primárně zájmem člověka o potřeby a prospěch druhé osoby. Svou motivační roli při něm sehrává soucit, přijímání perspektivy druhého a internalizované normy a principy.
2. **Kompliance** – znamená pomáhání druhým, motivované jejich verbální či nonverbální žádostí, která rezonuje s internalizovanými normami vzájemnosti, spravedlnosti a poctivosti. Může být také asociována s vyšší úrovní morálního usuzování, případně snahou o získání sociálního uznání a schválení. Tento druh prosociálního chování se mezi lidmi vyskytuje častěji než spontánní pomáhání.

3. **Emocionální prosociální chování** – označuje pomoc v emocionálně vypjatých situacích, které u pomáhajících osob mohou vyvolávat soucit, ale i vysokou úroveň vzrušení a osobního distresu. Emocionální prosociální chování je motivováno empatií jak kognitivní, tak afektivní, morálním usuzováním a připisováním zodpovědnosti.
4. **Veřejné prosociální chování** – se realizuje za účasti publika. Pravděpodobně je zčásti motivuje přání získat akceptaci a respekt druhých. Poskytnutí pomoci, respektive obětování něčeho je velmi vhodnou příležitostí k tomu, aby dotyčný demonstroval svou převahu, výjimečné vlastnosti, moc nebo bohatství. Přes „pseudoaltruistickou motivaci“, kdy hlavním zájmem je uspokojení egoistických potřeb a pomoc druhému, představuje cíl vedlejší, není nezbytně inkompatibilní s prosociálním chováním. Asociace s morálním usuzováním, se soucitem či přijímáním perspektivy je nižší.
5. **Anonymní prosociální chování** – je vykonáváno, aniž by pomáhající člověk věděl, komu pomáhá. Motivace tohoto chování je většinou spojována s pozitivně prožívanými pocity, které implikují z faktu, že člověk vykonal dobrý skutek.
6. **Prosociální chování v naléhavých situacích** nebo také emergenční prosociální chování se vztahuje na pomoc lidem, kteří se nacházejí v krizových či jiných typech nouzových situací, kdy je nutný okamžitý, rychlý zásah. V motivaci je mnohdy impulzivní, nezištný altruismus, ale také třeba občanská odvaha.

Druhů prosociálního chování máme více, záleží na východisku diferenciaci. J. Reykowsky například popisuje typy prosociálního chování podle vynaložených nákladů a přijatých zisků.

Proč pomáháme?

Na tuto otázku hledalo odpověď již mnoho lidí . Co nás vede k tomu, abychom pomohli zachránit například někoho před utonutím, darovali peníze na charitu, šli pracovat jako dobrovolníci do oblastí zaplavených vodou? Toť otázka. Vysvětlení prosociálního chování se nejčastěji opírá o teorii *sociální výměny*, o *normy sociálního chování* a o *empatii*.

Sociální výměna

Tato teorie vychází z toho, že v sociální interakci si lidé vyměňují informace, služby, sympatie, lásku, ale také pomoc na základě zvážení vynaloženého úsilí a předpokládaného zisku (odměny), kterým může být např. dobrý pocit z poskytnuté pomoci (Výrost, Slaměník, 2008). Za projevené prosociální chování neočekáváme odměnu, ta je jedinci poskytnuta pouze ve formě dobrého pocitu, sebeuspokojení z něčeho prospěšného. Pokud prosociální chování vede k „odměně“, pak by se mělo osvojovat tak, jako ostatní druhy chování. Stejně tak se naučí jedinec vyhýbat se chování, po němž následuje trest.

Poskytnutí pomoci jako výsledek zvažování nákladů – zisku

Pokud stojíme před rozhodnutím, zda pomoci či nepomoci, vždy zvažujeme osobní náklady a zisky spojené s vykonáváním solidarity uskutečněné se zřetelem k uspokojení potřeb druhého. Náklady na pomáhání se většinou asociují s osobou poskytující pomoc, s jejím časem, námahou, penězi, potencionálním ohrožením atd. S narůstajícími náklady klesá ochota pomáhat (Zášková, Mlčák, 2009).

Například když J. M. Darley a B. Latane (1970) nechali dobře oblečené studenty na ulici prosit chodce o laskavost, pak chodci byli ochotni pomáhat tím více, čím menší byly jejich náklady. Tak 85 % řeklo, kolik je hodin, 73 % rozměnilo dolarovou bankovku, ale jen 34 % jim dalo 10 centů na telefon. Odměna nebo zisk je patrný u osoby přijímající pomoc, ale jak jsem již zmínila, i u poskytovatele pomoci, např. v podobě sociálního uznání. Zisk spojený s chováním představuje subjektivní veličinu, vypočítanou ze sumy užitku minus sumy nákladů. Zisk pro pomáhajícího může být spojen se samotnou osobou v nouzi.

Potřebná osoba může mít hodnotu dvojího druhu (Zášková, Mlčák, 2009):

- a) Pomáhajícímu může být *prospěšná*, může se díky svým schopnostem, kvalifikaci, kontaktům, prestiži, bohatství apod. dříve nebo později k něčemu hodit.
- b) Osoba může být pro pomáhajícího *atraktivní* (fyzicky, mentálními přednostmi) a díky tomu se stát cenným partnerem v interakci.

Při sledování sociálního života se můžeme setkat s případy odmítání pomoci druhému, protože osoba v nouzi nemá atributy prospěšnosti nebo atraktivnosti. To je příklad starých lidí, kteří přestali být prospěšní a atraktivní. Potom se stává, že potřeby seniorů jsou zanedbávány. Proto bývá v některých případech pomoc druhému přímo nařizována v podobě hrozby trestu, kdy provinilec může být za neposkytnutí pomoci sankciován. Při rozhodování, zda pomoci či nikoli, přistupuje ještě jeden činitel, a tím je posouzení příčiny. To znamená, co způsobilo nepříjemnou a nešťastnou situaci. Nemoc či nezaviněná nehoda vyvolává v lidech soucit a potřebu pomoci, zatímco např. podnapilost odmítavou reakci (Výrost, Slaměník, 2008).

Prosociální chování jako důsledek interiorizace sociálních norem

Naše rozhodnutí k pomoci ovlivňují též kulturní normy charakteristické pro společnost, v níž se uplatňují, a přinášejí s sebou představy o slušnosti, sociální odpovědnosti, o spravedlnosti apod.

Sociální normy představují regulátory, určující, který typ chování je v dané situaci správný. Determinují, jak je třeba určitou aktivitu vykonat, které varianty chování jsou přípustné a které nepřípustné, v jakých podmínkách je možné udělat to či ono (Zášková, Mlčák, 2009). Víme, že ve společnosti se uplatňují normy slušnosti, jako příklad uvedu poděkování za dárek, zdravení atd. Dále normy poslušnosti – např. respektování rodičů a normy solidarity – starost o nemajetné lidi. Interiorizovaná norma se stane přesvědčením člověka, morálním principem a ovlivňuje způsob rozhodování a chování. U norem, které jsou zvnitřněné, pociťuje člověk při chování v souladu s ní uspokojení, zvýšené sebeocenění a pozitivní emoce, zatímco při chování v rozporu s normou zažívá negativní sebehodnocení, sebeobviňování a negativní emoce (Výrost, Slaměník, 2008).

U mnoha lidí dochází k tomu, že si osvojují pouze vědomí toho, co se má či nemá. To dokazují výzkumy z oblasti agresivního i prosociálního chování. Je zajímavé, že většina lidí přiznává, že pokud by nebyli přistiženi, dopustí se drobných krádeží v obchodních domech, nebo jak uvádí N. M. Malamuth, 1989 – za předpokladu, že by se to nikdo nedozvěděl a při zaručené beztrestnosti, by se znásilnění ženy dopustila třetina mužů.

K normám obecně závazným řadíme ty, které zakazují činnosti vedoucí k újmě druhých, a naopak přikazují aktivity vedoucí k prospěchu a ochraně, obraně druhých. Patří sem dvě důležité normy, které výrazně motivují prosociální chování: *reciprocita a sociální odpovědnost*.

Reciprocita říká, že máme pomoci těm, kteří pomohli nám. Vyjadřuje očekávání, že lidé splatí dobro dobrem a že nepomohou těm, kteří je nějakým způsobem poškodili. Norma reciprocit se uplatňuje mezi politiky, obchodníky, ale i v přátelských vztazích (Výrost, Slaměník, 2008).

Norma *sociální odpovědnosti* předpokládá, že lidé pomohou těm, kteří jsou na nich závislí a pomoc potřebují, a to bez ohledu na opětování pomoci. Při rozhodování o poskytnutí pomoci na základě sociální odpovědnosti má důležitou roli posouzení příčiny toho, co způsobilo situaci či stav potřeby pomoci (Výrost, Slaměník, 2008).

Empatie

O empatii, jako třetím principu prosociálního jednání jsem již pojednala v kapitole o základních pojmech. Empatie je spjata s kompetencí člověka porozumět druhým jedincům a komunikovat s nimi. Je základem uspokojivých interpersonálních vztahů, včetně těch nejdůvěrnějších, k nimž patří rodičovství, přátelství či láska. Empatie zvyšuje ochotu k pomáhání druhým, bývá chápána jako nezbytná podmínka všech dalších relevantních sociálních vztahů, mezi které patří vztah učitele a žáka, lékaře a pacienta či terapeuta a klienta. Empatii můžeme vnímat jako rozhodující příčinu ryzího altruistického chování (Zášková, Mlčák, 2009).

Ještě uvedu, že Daniel Batson (1991) empatii chápe jako starost o potřebného na základě převzetí jeho emocionální a kognitivní perspektivy. D. Batson, nejvýznačnější zastánce přesvědčení, že lidé konají ve prospěch jiných z pohnutek ryze nezištných, formuloval empaticko-altruistickou hypotézu, podle které empatie prožívaná vůči jedinci či skupině nacházející se ve stavu potřeby pomoci vyvolává chování ve prospěch jiných a toto chování může mít čtyři motivy:

1. *egoistický*, který směřuje k odstranění především vlastního nepříjemného stavu (redukci úzkosti, strachu, obav),

2. *altruistický*, jehož cílem je konat ve prospěch jiných bez ohledu na vlastní zisk (dominuje redukce tíživého stavu druhého člověka),
3. *kolektivní*, zaměřený ve prospěch skupiny, bez ohledu na to, zda je či není pomáhající jejím členem (např. pomoc etnickým skupinám, nemocným AIDS apod.),
4. *principiální*, vyznačující se podporou nějakým principům, ideálům hodnotám, zejména tehdy, jsou-li ohroženy (Výrost, Slaměník, 2008).

Kdy pomáháme?

Kromě těchto tří kategorií (sociální výměna, sociální normy a empatie), kterými prosociální chování vysvětluje zvláště sociální psychologie, ovlivňují tento typ chování také situační proměnné. Jedná se například o nejednoznačnost situace, počet přítomných a s ním spojený efekt přihlížejících a fenomén rozptýlené odpovědnosti. Dále kompetence zasahujícího a s ní spojená obava ze selhání, nebezpečnost situace.

Rozhodnost k prosociálnímu chování také ovlivňují osobnostní determinanty, tady máme na mysli vlastnosti osobnosti a emocionální stavy (nálady, pocit viny). Samozřejmě faktorů, které se podílejí na rozhodnosti zasáhnout, je daleko více, ještě zmíním např. komu pomáháme – rozdíly v prosociálnímu chování spojené s pohlavím, předchozí závazek, vztah známosti atd.

Vysvětlení některých situačních činitelů:

Efekt přihlížejících (bystander effect)

Tímto situačním činitelem se zabývali vědci B. Latane a J. M. Darlay, kteří vyšli z hypotézy, že se vzrůstajícím počtem skupiny se stává pomoc méně pravděpodobná. Provedli řadu pokusů, které potvrdily důležitost velikosti skupiny. Například nechali studenty v místnosti debatovat o studentském životě a během debaty se ze sousední místnosti začaly ozývat zvuky osoby, která má epileptický záchvat. V jiném experimentu osoby zaslechly naříkat ženu, která spadla ze židle a poranila si nohu. Cílem bylo zjistit, zda účastníci opustí místnost, aby přivolali pomoc, a za jak dlouho tak učiní. Výsledky ukázaly, že se vzrůstajícím počtem osob se snižuje zaznamenání události, její vyhodnocení jako tísňové a snižuje se míra odpovědnosti k zásahu.

Fenomén rozptýlené odpovědnosti

Pokud je osoba sama ve chvíli, která vyžaduje zákrok z jeho strany, je jisté, že odpovědnost za poskytnutí pomoci závisí na ní. Ale nachází-li se více osob pohromadě v situaci potřeby, odpovědnost se rozptýlí na všechny přítomné. Taková situace vede někdy k pasivitě jedince a snižuje se morální povinnost k druhému.

Nejednoznačnost situace

Pro laika je obtížné rozpoznat vážnost situace. Jen stěží odhadujeme, zda je někdo pod vlivem drogy nebo má srdeční kolaps. V takových okamžicích většinou sledujeme reakce přítomných a čekáme, jak se na to budou tvářit. Pokud nikdo nereaguje, pak situaci vyhodnotíme jako bez rizika a pomoc neposkytneme. V takových chvílích se stává, že kolemjdoucí lidé na jedné straně redukují neurčitost hodnocení situace, ale zároveň také redukují možnost osobě v nouzi poskytnout včasnou pomoc (přivolání záchranné služby, policie, hasiči).

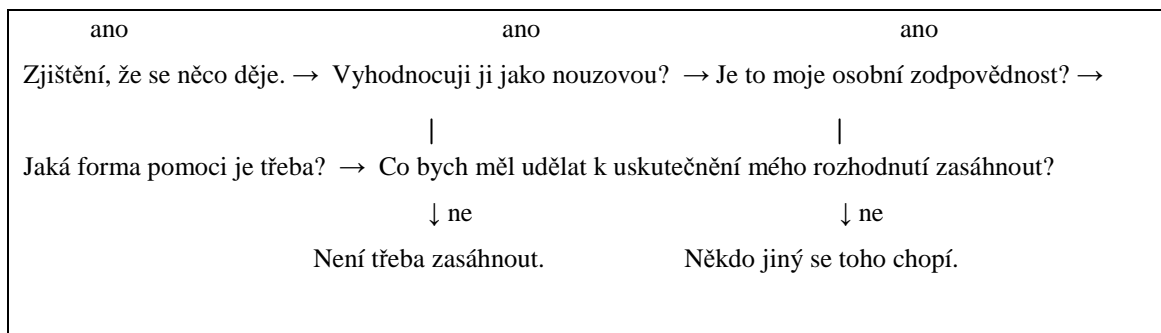
Strach ze sociálního omylu

Tím mám na mysli zasáhnout před stojící skupinou lidí, vnitřní obavy z efektivnosti a kvality poskytnuté pomoci, abychom v případě neúspěchu nebyli terčem posměchu. To vše prodlužuje dobu pro poskytnutí pomoci a celkovou pravděpodobnost toho, že se pomoc nakonec uskuteční.

Kompetentnost

Zda bych právě já měla zasáhnout nebo jestli se tu nenachází někdo kvalifikovanější. Stejná situace může nastat třeba při fyzickém napadení. Jedinec přemítá, jestli má zasáhnout proti fyzicky lépe stavěnému útočníkovi. To vše ovlivňuje naše rozhodování k prosociálnímu chování (Výrost, Slaměník, 2008). Můžeme říci, že jde o rozhodovací proces, boj v nás samotných.

J. M. Darley a B. Latané (1968, in Záškodná, Mlčák, 2009) uvádějí tyto sekvence rozhodovacího procesu u přihlížejícího: obrácení pozornosti – prosociální motivace – anticipační zhodnocení důsledků – obranné procesy – pomáhající jednání.

(J. M. Darlay a B. Latané – model intervence, in Záškodná, Mlčák, 2009, s. 67)

Rozhodnutí, zda v nouzové situaci zasáhnout, či nikoliv, odpovídá několika kognitivním krokům:

1. První krok spočívá v tom, že přihlížející jedinec si musí nejprve všimnout, že se něco děje; když neupře svoji pozornost na oběť, vůbec si neuvědomí její situaci. Oběť nemůže s jeho pomocí počítat.
2. Druhý krok záleží na tom, zda on nebo ona interpretuje událost jako nouzovou, nebo zda žádnou nouzi nevidí.
3. Následně musí přihlížející učinit rozhodnutí, zda má osobní zodpovědnost zasáhnout.
4. Poté si musí zodpovědět otázku, v jaké formě má pomoci, a musí zvolit způsob pomoci, kterou poskytne.
5. Pátý krok odpovídá uskutečnění navrženého plánu, rozhodnutí musí převést na čin.

Na závěr této kapitoly uvedu pár příkladů pravděpodobnosti poskytnutí pomoci, které vycházejí z řady experimentů, které provedl H. Bierhoff (Záškodná, Mlčák, 2009).

Poskytování pomoci souvisí s tím, jak často lidé v každodenním životě pomoc poskytují, tj. s frekvencí pomáhání.

Lidé daleko častěji pomáhají v situacích, které nejsou vážné, u pomáhajícího vyvolávají nízký pocit ohrožení a celkově vyžadují nízké náklady. Příkladem uvedu situaci, kdy experimentátor upustil rukavici nebo vytratil předmět z tašky, aby si kolemjdoucí ztracených věcí všiml. Celých 75 % lidí bylo ochotno pomoci.

Rozdíly v poskytování pomoci jsou patrné i co se týče vesnice X město. V experimentu s prosbou o zapůjčení mobilního telefonu byla ve velkých městech vyslyšena jen v 15 % situací, ale téměř ve 100 % na vesnici. Množství nabízené pomoci klesalo s rostoucím pocitem ohrožení.

Pokud je potencionální pomocník v bezprostřední blízkosti vyžadující pomoc a jedná-li se o nouzový stav, je ochota pomoci vysoká. Zde záleží také na posouzení příčiny nouzového stavu (pasažér, který zkolaboval, nebo případ opilosti).

Jsou-li lidé součástí nějaké skupiny, pak se zapojují do pomáhání jen velmi málo.

V nouzových situacích pomáhají více muži než ženy (Piliavin & Unger, 1985).

Ženy častěji pomáhají v neohrožujících situacích s nižším rizikem, např. se starými lidmi, handicapovanými a nemocnými dětmi.

2. 2 Vzory a jejich úloha v utváření prosociálního chování

Vzor chování je model pro osvojování si jistého druhu chování. Člověk může přejímat jak pozitivní vzory chování, tak i negativní. Protože je nápodoba pravděpodobně vrozeným druhem sociálního učení, je nutné na vzory klást zvláštní důraz a snažit se předkládat druhým co možná ty nejkvalitnější.

Prosociální vzor člověka jako osoby, která s ochotou pomáhá druhým, podílí se na řešení situací vyžadujících pomoc a přitom neočekává žádný zisk, je pro nás přinejmenším zajímavým. Bezesporu na nás takový jedinec udělá dojem, začneme o něm přemýšlet a u někoho může takovýto vzor vyvolat stejnou nebo obdobnou reakci. Tím, že pozorujeme prosociální činy konané ve prospěch jiných, dochází k osvojování jistého druhu chování.

Lidské chování je bezpochyby v mnoha ohledech naučené, proto mnoho lidí zajímá, zda je i prosociální chování naučené. Již malé děti napodobují chování svých rodičů, učí se na základě pozorování modelu. Behavioristická, neboli nebehavioristická koncepce učení chápe sociální učení jako víceúrovňový proces, v němž dochází k osvojování vědomostí, dovedností, návyků atd. prostřednictvím působení modelu.

Sociální učení jsem již zmínila v základních pojmech, nyní se zaměřím na některé druhy tohoto typu učení.

1. **Sociální posilování** – společnost, ale hlavně rodiče při výchově svého dítěte používají systém odměn a trestů. Žádoucí chování je posíleno a nežádoucí je trestáno. Dítě se naučí, že například za dobrou známku ve škole následuje pochvala, ale za špatnou už tomu tak není. Blízkým typem tohoto chování je tzv. tvarování, nebo-li modifikace chování, jehož podstatou je posilování chování, které je v souladu s cíli výchovy. V tomto případě jsou nežádoucí projevy chování přehlíženy, nejsou posilovány, a tak vyhasínají.
2. **Učení nápodobou (imitací)** – jde o určitý způsob modelového učení. Člověk při svém učení přejímá hotové vzorce chování, tj. modelu. K nápodobě může tedy dojít pouze za předpokladu existence vzoru chování. Člověk obvykle

napodobuje takové chování, které je pro něj přitažlivé, takže pokud shledá osobu, která prokazuje druhým velkorysost a toto chování bude pro něj atraktivní, pak se může stát, že začne takový projev chování napodobovat. Chování bývá imitováno z důvodu dosažení stejné odměny, nebo abychom se vyhnuli nepříjemnostem. Pro nezbytnost pozorování objektu nápodoby je toto učení též nazýváno učením pozorováním. Nápodobou si můžeme osvojit jak kladné formy chování, tak záporné formy chování.

- 3. Učení ztotožněním (identifikací)** – je podobné učení nápodobou. Rozdíl spatřujeme v tom, že při nápodobě je pouze přejímáno určité chování, kdežto u identifikace je přebírán celý člověk jako vzor či celek. Identifikace je založena na silné citové vazbě k osobě, s níž se ztotožňují, na obdivu, protože taková osoba by chtěla být stejná jako její vzor. „Z mnoha výzkumů vyplývá, že průběžné vnímání podobnosti s druhými vede k většímu přebírání jejich cílů nebo silnější účasti na jejich zájmech“ (E. Strub, 1982, in Nakonečný, 2009, s. 230).

Vzory jsou jedny z velmi důležitých předpokladů pro osvojení určitého druhu chování. Jejich důležitost nemůžeme popřít. Děti, které pozorují prosociální činy ve svém okolí, ať už v rodině nebo v sociálním prostředí, v němž se pohybují, budou mít pravděpodobně větší sklon jednat také prosociálně. Budou schopny se rozdělit, nabídnout pomoc apod.

Pro napodobování chování hraje důležitou roli *moc a cit* jako zásadní charakteristiky modelu.

Moc se dá charakterizovat jako ovládání prostředků, možnost udělovat dítěti odměny a tresty (Olivar, 1992). Vzorem pro napodobování, případně pro ztotožnění, se většinou stávají lidé atraktivní, nadřazení, kteří něčím vynikají, jsou pro druhé jakýmsi příkladem a hlavně disponují možností udělovat odměny nebo tresty. Motivaci k pomoci, štedrosti značně posiluje, pokud vzor si je jistý v uskutečňovaných činech a přináší pomoc.

Pokud jde o *citový moment*, Yarrow, Scott a Waxler (1973, in Olivar, 1992) uskutečnili studii za podmínek, které se co nejvíce ztotožňovaly s přirozenými podmínkami

domácího prostředí. Došli k závěru, že nejlepší podmínky k rozvoji pomáhání nastanou, když děti mohou sledovat dospělého, který ve všech situacích projevuje altruismus. Altruistické chování dětí rostlo, pokud se uskutečnil také nácvik v pozitivní citové atmosféře.

Altruistické chování si nejlépe dítě osvojí v případě, že není jen teoreticky vysvětlováno (máš pomáhat slabým, zastat se kamaráda, když se mu ostatní posmívají), ale je například rodiči nebo kýmkoli jiným prakticky realizováno. Takovýto vzor chování je nutné u dítěte posilovat, až dojde k zvnitřnění a jedinec již sám altruismus prokazuje.

Rushton (1975, Olivar,1992) zjistil, že děti, které byly vystaveny „štědrým vzorům“, dávají a rozdělují se více než ty, které byly vystaveny „lakomým vzorům“, a toto chování přetrvávalo i po několika měsících. Rodinní příslušníci, osoby v každodenním kontaktu s dětmi často prokazují skutky, jako darování, rozdělení se, účast atd., aniž by si to vůbec uvědomili. To vše působí jako vzor pro rozvoj prosociálnosti.

Bryan a Test (1967, in Zášková, Mlčák, 2009) provedli jedny z nejznámějších experimentů na bázi teorie učení prostřednictvím modelu. Ve dvou odlišných situacích porovnávali počty osob a výši finančního obnosu, který náhodní chodci věnovali do pokladničky Armády spásy. První verze vybírání peněz proběhla bez zvláštní výzvy, ve druhé verzi přispěla pravidelně do pokladničky jedna osoba – model – a tím dávala kolemjdoucím příklad pro pomáhání.

V jiném experimentu srovnávali počet řidičů připravených pomoci při odstranění malé poruchy na autě, v situacích se vzorem pro pomáhání a bez vzoru. Tam, kde byl přítomen model pomáhání, se našlo vždy více osob ochotných pomoci.

Proč lidé chování modelu napodobují, není zcela jasné. K objasnění by mohly přispět tyto návrhy (Zášková, Mlčák, 2009):

- a) Nátlak modelu – model informuje ve význačné situaci o možnostech chování a podává přímý návod, jak se zachovat.
- b) Vnitřní nátlak samotného pomáhajícího na sebe, prostřednictvím individuálních hodnot a aktivovaných internalizovaných norem odpovědnosti.

Další šetření potvrdila význam vzoru pro prosociální chování. Tyto studie (London, 1970; Rosenhan, 1967, 1970; Rutherford a Museem, 1968, in Olivar, 1992) poukazují na vztah mezi altruistickým chováním rodičů a altruismem dětí. London (1970) tvrdí, že křesťané, kteří zachraňovali Židy před nacisty, ve svých vzpomínkách z dětství projevují vysoký stupeň ztotožnění s rodiči s hlubokými morálními zásadami.

Vzory hrají velmi klíčovou úlohu v osvojování prosociálního chování, mají značný vliv při výchově dětí a učení je lidskosti, toleranci, pomoci atd. Pro člověka mají vzory nenahraditelný význam.

2.3 Osobní možnosti a limity člověka v utváření prosociálního chování

Jak se vlastně prosociální chování utváří a co je jeho podstatou pro realizaci a rozvoj, se budu snažit nastínit v této kapitole.

Fenomén prosociální chování považuje za jeden z důležitých zdrojů své podstaty dva na sobě nezávislé sociálně-kognitivní procesy. Jedná se o *morální usuzování a empatii*. Základem teorie morálního vývoje se stala studie J. Piageta, která propojuje vývoj morálního úsudku s překonáním egocentrismu (Vágnerová, 2005). Piaget rozdělil morální vývoj do dvou stadií. Stadium morálního vývoje je dán mírou zvnitřnění sociálních hodnot a norem, event. závislostí na vnější kontrole chování. Morální vývoj předpokládá posun od egocentrického postoje k prosociálnímu zaměření. Hledí na potřeby druhých lidí. Reguluje funkce svědomí.

Stadia vývoje podle Piageta:

1. Heteronomní fáze: pro ni je typická závislost dětského chování na vnější kontrole, na odměnách a sankcích.
2. Autonomní fáze: pro ni je charakteristická identifikace dítěte s normami chování a jejich dodržováním i bez přítomnosti dospělé osoby.

Žák Piageta L. Kolberg přišel se šesti úrovněmi, ve kterých se postupně odvíjejí tři stadia vývoje morálky s typickým morálním usuzováním (Zášková, Mlčák, 2009):

1. **stupeň – předkonvenční:** obsahuje stadium orientované na *tresty a poslušnost* (dodržujeme pravidla, abychom se vyhnuli trestu) a stadium *instrumentální* – relativistické zaměření (za kladné chování následuje odměna). Jedinec orientuje svoje jednání podle toho, jaké tresty budou následovat po provedení nějakého činu.
2. **stupeň – konvenční:** obsahuje stadium se zaměřením na to *být hodný/á* a stadium zaměření na *právo a pořádek* (správné je dodržovat zákony). Jedinec jedná podle myšlení jiných lidí, s nimž se identifikuje.
3. **stupeň – postkonvenční:** obsahuje stadium zaměřené na společenskou smlouvu (dobré je to, co bylo demokratickou cestou rozhodnuto) a stadium orientace na

obecné zásady (morální jednání vychází z internalizovaných, individuálních zásad člověka). Jedinec dokáže zvážit celou situaci, zhodnotit ji a podle toho se rozhodnout, bere tím na sebe důsledky svého rozhodnutí, dosahuje morální autonomie.

Vývoj prosociálního chování také postupuje ve vazbě s vývojem empatie. L. Underwoodová a Moore (1982, in Zášková, Mlčák, 2009) spojují empatii a morální úsudek pod termín „převzetí perspektivy“ nebo perцепční převzetí rolí, jelikož oba dva případy berou v potaz potřeby a přání druhých lidí.

Pokud jedinec dosáhl morální autonomie, tzn. ví, co je ve společnosti žádoucí a co naopak nevhodné, má vytvořena vlastní morální pravidla, která uplatňuje v souladu s normami společnosti a nejedná v rozporu se svým svědomím, pak takový člověk dospěl z mého pohledu do stadia, kdy je schopen jednat prosociálně. Je jisté, že na utváření prosociálního chování má vliv mnoho dalších aspektů.

Prosociální chování je důsledkem vzájemného působení několika činitelů, které se podílejí na jeho vzniku a vývoji. Jednak může jít o osobnostní determinanty, mezi které lze zařadit například sebedůvěru, emocionální stabilitu, nezávislost, sociální zodpovědnost apod. Dále se podílejí na utváření prosociálnosti motivační, kognitivní a situační faktory. To znamená, že pokud chce jedinec jednat altruisticky, musí mít k tomu určitou motivaci, musí být schopen si uvědomit potřebu uskutečnění nějakého činu a rozhodnout, jak by tento zásah měl vypadat.

Pro rozvoj prosociálního chování mohou být důležité následující fáze (Vágnerová, 2000):

1. první fáze uspokojení potřeby jistoty a bezpečí dítěte – pokud je tato potřeba uspokojena, dítě získá přesvědčení o tom, že svojí aktivitou může ovlivnit své okolí, může být účastníkem ovlivňování různých sociálních okamžiků.
2. druhé fáze dospěje v předškolním období – jedinec dokáže částečně přemýšlet o věcech někoho jiného a je schopný identifikovat jeho základní potřeby.
3. třetí fáze je vnímána jako prosociální chování – uskutečňované nejen imitací a identifikací, nýbrž i vysvětlováním a podmiňováním (odměna, trest).

Možností v utváření prosociálního chování může být také model socializace prosociálního chování podle Cialdiniho (Cialdini & Kenrick, 1976; Cialdini et al., 1982, in Zášková, Mičák, 2009). Podle tohoto modelu od R. B. Cialdiniho a kolektivu dítě v průběhu zrání prochází třemi fázemi, které mají vztah k pomáhání.

První stadium je presocializační (presocialization), dítě si samo neuvědomuje, že lidé podporují a oceňují pomáhání. V tomto období dítě pomůže, jen pokud je druhým k tomu vybídnuto, nebo je mu to poručeno. Pomáhání zatím nemá pro dítě pozitivní asociace.

Druhé stadium se nazývá „uvědomění“ (awareness), dítě ve věku kolem 10–12 let se učí, že lidé kladně hodnotí pomáhání. Postupně si uvědomují sociální normy, ale jejich chování směřuje k zavděčení se dospělým.

Poslední stadium se utváří ve věku kolem 15–16 let, což je fáze socializace pomáhání. Děti dospějí ke zvnitřnění sociálních norem. Dochází k vnitřnímu uspokojení a může vyvolávat kladné pocity. Lze říci, že původně vnější normy, které motivovaly pomáhání, byly zvnitřněny, motivace k pomoci druhým se přesunula z vnějšího prostoru do vnitřního.

Samozejmě na utváření prosociálního chování má nejzásadnější vliv výchova dítěte. „Prosociální chování dítěte pak především ovlivňuje struktura rodiny, vztah uvnitř rodiny, včetně užívaných výchovných postupů, určujících její klima a konečně hodnoty, jež jsou pro danou rodinu podstatné“ (Zášková, Mičák, 2009, s. 82).

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, významnou roli při osvojování prosociálního chování zaujímá napodobování nějakého prosociálně jednajícího modelu. Takže z dosud zmíněného vyplývá, že prosociální chování se utváří v průběhu života člověka, zvláště pak v raném věku, v procesu socializace. Ta samozřejmě provází člověka celý život, ale největší vliv má na jedince právě v dětství.

Určitý způsob chování se můžeme i naučit, zdokonalovat a upevňovat v dospělosti. Základem tohoto rozhodnutí k určitému způsobu chování bude motiv a s ním spojené

uspokojení nějaké potřeby. Může dojít k osvojení nějakých hodnot, norem, následně k jejich zvnitřnění, přičemž výsledkem bude určité chování.

Prosociální chování se ale dá rozvíjet i na základě záměrného osvojování některých vlastností a způsobilostí. V současnosti vznikají různé programy výchovy dětí zaměřené na rozvoj tohoto typu chování. Utváření prosociálnosti je ovlivněno mnoha faktory, které jedince mohou směřovat k jeho rozvoji.

3. VÝCHOVA K PROSOCIÁLNÍMU CHOVÁNÍ

„Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim.“

(příслови)

Abychom mohli žít ve společnosti plné ohleduplnosti, tolerance, porozumění, lásky a pochopení, musíme se zaměřit na podněcování těchto projevů chování. Dnešní společnost orientovaná na sebe sama, na blahobyt člověka, na podporu sebevědomí a neomezené možnosti jedinců přispívá k tomu, že lidem chybí určitá míra altruismu, jsou necitliví vůči ostatním, sobečtí, neohlížející se na potřeby druhých. Je tedy na místě podněcovat a rozvíjet výchovu k prosociálnímu chování. Každý rodič by si měl uvědomit svoji zásadní roli při výchově svého potomka, předkládat mu pozitivní vzory chování a volit vhodné výchovné styly.

V nedávné době jsem poslouchala rádio, kam volala jedna mladá dívka, která se právě vrátila z au pair pobytu ve Švýcarsku. Jako au pair pracují většinou mladí lidé po střední škole, kteří si chtějí doplnit jazykové znalosti v zahraničí a jsou schopni pomáhat s péčí o děti a domácnost. Nicméně tato dívka dostala na starost čtyřletou holčičku, která vyrůstala v rodině, kde převládal americký způsob výchovy. Dítě si mohlo dělat takřka co chtělo a vychovatelka neměla téměř žádné pravomoci. Dítě bylo vulgární, neposlušné, ale au pair nesměla zasáhnout. Nakonec to vše dopadlo tak, že tato dívka pobyt vzdala a vrátila se otřesená a podle jejich slov doslova v šoku z toho, co nesprávná výchova může způsobit.

Mnoho lidí si ani neuvědomí důležitost učení se vhodnému chování. Výsledkem nesprávné výchovy jsou potom situace necitlivosti jedinců na potřeby druhých, netolerance i vyhrocené projevy chování, které mohou dojít k trestné činnosti ze strany dětí. Mnohdy nám média zprostředkují otřesné scénáře mladých lidí, kteří postřílejí své spolužáky, napadnou učitele nebo se chovají jinak asociálně.

Je nutné se zamyslet nad výchovou dětí a nad tím, co jim ještě dovolíme. Společnost si tento problém jistě uvědomuje a snaží se na děti působit různými činnostmi, které naplňují například jejich volný čas. Velmi významným krokem dopředu v otázce prosociálnosti se stalo zavádění výuky k prosociálnímu chování do škol.

Směřování výchovy a učení se kladnému způsobu chování od raného věku dítěte pozitivně ovlivňuje život společnosti a přispívá ke kladným mezilidským vztahům, což vnímám jako důležitý krok ke spokojenému soužití lidstva.

V následujících kapitolách popíši možnosti a vliv společnosti, rodiny a školy na prosociální chování.

3. 1 Vliv společnosti – masové komunikační prostředky

Společnost jako vzor působící na jedince má významný vliv na výchovu a následně na chování, které je jejím výsledkem. „Nejen rodina a předkové utvářejí či ovlivňují osobnost, tedy i charakter. Také svět člověka formuje, vychovává, učí, ale ovšem i deformuje. Člověk je vychováván či ovlivňován vším, co ho obklopuje“ (Kohoutek, 2006, s. 106).

Moderní společnost již není tím vychovatelem, kterým bývala. Do popředí se kromě tradičních výchovných činitelů dostávají i mediální prostředky, které zažívají expanzi. Člověk je tvor společenský a společnost jej všestranně ovlivňuje.

Zpočátku má zásadní vliv rodina, která jedinci zprostředkovává první sociální zkušenosti, dále škola, vrstevnické skupiny, média a další. Člověk je neustále pod tlakem společenského působení, které nás formuje, přetváří, upevňuje. Toto působení společnosti, zvané též jako socializace, trvá po celý život člověka a jejím cílem by mělo být rozvíjení kladných vlastností a kompetencí, které jsou žádoucí.

V této části bakalářské práce se zaměřím na masové komunikační prostředky, které jsou v současné době stále významnější v procesu ovlivňování jedince. Je jisté, že může jít jak o pozitivní vlivy, tak i negativní. Nejprve se podíváme na masmédia obecně.

V případě, že sdělovací prostředky zasahují široké vrstvy obyvatel, tj. celou společnost, pak mluvíme o masové komunikaci. Sdělovací prostředky pak označujeme jako masmédia. Komunikátor není jedinec, ale specializovaná organizace (Kraus, 2008, s. 125).

Masmédia nám předávají veřejně nějaké informace, které nám jsou sdělovány převážně jednostranně, některou ze specializovaných organizací. Masmédia jsou v dnešní moderní společnosti natolik rozšířená, že dokážou v jednom okamžiku zasáhnout celý svět. Je proto nutné je nebrat na lehkou váhu, ale sledovat a zejména regulovat jejich působení na společnost. Na světě se setkáváme s různými druhy masmédií, jež ovlivňují náš život. Mezi úplně nejstarší patří tisk, který zaznamenal největší rozvoj v 19. stol.

Tisk se stává nedílnou součástí společnosti. Lidé si mohou vybrat ze široké nabídky na trhu. Jde o noviny, časopisy, katalogy atd. Mezi pozitiva, které tisk nabízí, patří možnost výběru informace, vracení se k ní, archivace, u dětí může mít pozitivní působení na představitost a celkový rozvoj osobnosti (Kraus, 2008). Dalším masovým prostředkem je rozhlas.

Rozhlas je auditivní prostředek, umožňuje rychlý přenos informací a dá se říci, že auditivní předávání sdělení ovlivňuje veřejnost bez rozdílu sociálních útvarů.

Televize je prostředek audiovizuální, bez nějž si spousta lidí nedokáže život vůbec představit. Propojení zvuku a obrazu dokáže velmi živě seznámit společnost s předávanými informacemi. Televize zprostředkovává vzory chování, člověka může ovlivňovat kladně i záporně, působí na psychiku jedince a její vlivy se nesmějí podceňovat.

Internet je dalším prostředkem, který zaznamenal velký rozmach. Poskytuje širokou škálu možností. Jde o médium, které značně konkuruje všem předcházejícím. Čím více možností lidem nabízí, tím nebezpečnějším může být nástrojem k jeho zneužití. Důležitá je kontrola přístupu na internet mladé generaci, která se může stát velmi snadno terčem manipulace a jiných nebezpečí. Tato vyjmenovaná média patří v soudobé společnosti k nejvýznamnějším, přinášejí člověku zábavu, odpočinek, ale mohou se stát i nástrojem negativně formujícím osobnosti lidí.

Hromadné sdělovací prostředky představují jak prosociální vzory, tak i asociální. „Projevy násilí, které poskytuje televize a film, filmy s tematikou nezdravých mezilidských vztahů, předčasného sexu mezi mladými lidmi destrukují dobré snahy rodičů v rodinné výchově“ (Bakošová, 2008, s. 95). Mezi nejčastěji zmiňované médium, které snadno ovlivní chování člověka, je považována televize.

Tento prostředek je zkoumán nejvíce z pohledu agresivního vlivu na jeho sledovatele. Nelze vyvrátit skutečnost, že čím více budeme sledovat programy s agresivní tematikou, tím více bude naše chování tímto negativním vzorem ovlivněno. Proběhlo mnoho studií, které prokázaly souvislost sledování násilí v televizi s následným dopadem na chování

pozorovatele. Sledováním agresivních pořadů se mohou také aktivovat doposud latentní sklony k agresi (Vágnerová, 2005).

„Častým sledováním byť pouze mediálního násilí se také snižuje inhibice, tj. potlačení sklonu reagovat agresivně. Takové jednání se dostává do kategorie projevů hodnocených jako běžné, a tudíž normální. Mění se význam takového chování, mění se jeho hodnocení. Za takových okolností funguje i učení na bázi přesycení: snižuje se citlivost k projevům, které jsou příliš časté. Např. utrpení obětí nějakého násilí vyvolává postupně stále méně soucitu“ (Vágnerová, 2005, s. 88).

Oproti agresivním vzorům pozorovaných v televizi můžeme sledovat vliv prosociálních vzorů na člověka. Výzkumy hovoří o pozitivním vlivu prosociálních modelů na chování jedince. Bankart a kol. (1979) prokázali, že sledování prosociálního filmu má silný krátkodobý vliv na zmírnění agresivního chování u dětí školního a předškolního věku (Olivar, 1992). Bylo také zjištěno, že programy zaměřené na prosociální chování mají pozitivní efekt na chování. Televizní programy mohou přinášet i kladný vliv na výchovu dětí. Je nutné nehledat v tomto médiu jen zdroj negativů, ale i příležitost pro pozitivní rozvoj osobnosti. Pokud se zaměříme na recenzi televizních pořadů, které předkládáme dětem, pak je možné u nich docílit kladného formování.

I když je televize jedním z nejrozšířenějších médií a problém kontrolovatelnosti je velmi složitý, i přesto existuje jistá odpovědnost rodičů a vychovatelů za její sledování. Na prosociální chování má významný vliv osobní či kolektivní vzor sledovaný v televizi. Je pravděpodobné, že když dítěti předložíme ke shlédnutí film s prosociální tematikou, z něhož jedinec může čerpat pozitivní vzory chování (štědrost, schopnost rozdělit se, pomáhat druhým, čestnost, pravdomluvnost a další), pak můžeme v době po skončení tohoto filmu očekávat altruistické chování.

Například film Gándhí vyvolává po jeho shlédnutí snahu o věrnost hodnotám, jako láska k vlastnímu lidu, vytrvalost, překonávání chudoby a nesvobody, apod. Jde o film, který svého diváka během sledování strhne a pronikne nejen do vědomí, ale i do podvědomí a zprostředkuje hodnoty vhodné pro osvojení (Olivar, 1992).

Problém televize nemusí být jen v osvojování si nesprávných postojů a vzorů chování, ale také v tzv. pseudorealitě, kdy člověk se natolik identifikuje s televizními pořady, představiteli filmů, že přestává vnímat skutečnou realitu, která s ním může negativně manipulovat.

Následně popíšu pozitivní a negativní aspekty televizního média (Olivar, 1992, s. 138):

Pozitivní aspekty:

- univerzálnost,
- rychlost přenosu,
- možnost šíření kultury.

Negativní aspekty:

- vyhýbání se realitě,
- přebytek informací nás činí necitlivými vůči realitě,
- jednostranné zaměření na poutavost i na úkor objektivní informace,
- manipulace s informacemi,
- násilí a agresivita,
- konzumismus,
- pasivita,
- pokles kreativity a iniciativy,
- pokles komunikace mezi lidmi a v rodině,
- neuvědomělá interiorizace prezentovaných postojů a hodnot.

Televize je tedy prostředek, který může sloužit k rozvoji člověka, ale též k jeho destrukci. Důležité je dětem vytvořit takový denní režim, aby televize nebyla hlavní náplní volného času. Stejný problém, který zprostředkovává televize, vidím i v internetu.

Internet předkládá daleko větší možnosti, a proto je kontrola také velmi důležitá. Virtuální komunikace s lidmi představuje nebezpečí. Jedinec tu může též nalézt svůj vzor chování, identifikovat se s ním a stát se lehce obětí manipulace. S rozvojem sociálních sítí na internetu, které se stávají u mladé generace tolik oblíbené, vzrůstají

velká rizika, která internet přináší. Na internetu člověk lehce vyhledá různé filmy, videa, seriály a vše, co by bylo dříve velmi složitě přístupné.

Pozornost ze strany vychovatelů je tedy na místě. Hromadně sdělovací prostředky jsou tedy vlivným nástrojem přejímání vzorů chování a jiných rizik, která s sebou přinášejí. Člověk je musí využívat tak, aby byly pro něj přínosem a ne zkázou.

3. 2 Možnosti rodiny – (vzory rodičů a širší rodiny, hodnotová orientace rodiny)

Když se řekne rodina, každý si vybaví domov, blízké osoby, pocit bezpečí, jistoty, důvěry. Pokud je rodina funkční, každý se do ní rád vrací a tráví se svými blízkými společné chvíle. Tento typ rodiny je kladným příkladem pro společnost. Dále můžeme hovořit o rodině problémové, která již vykazuje vady, ale nenarušuje v závažné míře vývoj dítěte. Posledním typem je potom rodina disfunkční, která porušuje i základní úkoly rodiny. Každý jednotlivý typ rodiny dítě ovlivní, zanechá na její osobnosti stopy, které se postupem doby projeví.

Rodina je instituce, která uskutečňuje důležité funkce. Mám na mysli funkci výchovnou, socializační, ochrannou, emocionální, reprodukční, ekonomickou. Je tedy jisté, že hraje v našich životech nezastupitelnou roli. V primární rodině si osvojujeme dovednosti, schopnosti, návyky, společenské normy, první sociální zkušenosti a hlavně si osvojujeme modely chování. Rodiče jsou první osoby, které nám ukazují, jak se v různých situacích chovat. Jsou naším vzorem, příkladem a ztotožněním všeho, jak bychom měli navenek vystupovat. Významný je tedy vliv jak rodičů, tak i sourozenců a prarodičů, kteří nám předkládají příklady chování.

Rodina svým vhodným působením může docílit kladného způsobu chování jejích členů, které je pro společnost přínosné. „Prosociální chování dítěte pak především ovlivňuje struktura rodiny, vztahy uvnitř rodiny, včetně užívaných výchovných postupů, určujících její klima a konečně hodnoty, jež jsou pro danou rodinu podstatné“ (Zášková, Mlčák, 2009, s. 82).

Rodiče jsou pro dítě od počátku jeho života vzorem a ovlivňují rozvoj osobnosti dítěte a tím i budoucí chování. Matka se stává pro dítě symbolem ženskosti, lásky, citu, něžnosti. Otec je vnímán u dítěte jako model mužnosti, organizačních schopností, autority, dovedností. Dítě ovlivňuje také stáří rodičů, které může mít vliv na způsob výchovy, na životní názory atd. Vzdělání rodičů, jejich zaměstnání a postavení v povolání také působí na jedince. Významný vliv má rodinná konstelace, tj. postavení dítěte uvnitř rodiny, role v rodině, pozice mezi sourozenci a dalšími členy rodiny. Dítě též významně ovlivní, je-li rodina úplná nebo neúplná (Kohoutek, 2006).

„Rodinná konstelace má velký význam, protože rodina tvoří první vzorovou skupinu, na níž se dítě učí vytvářet své vztahy ke společnosti, k lidem. V rodině (zvláště početnější) se vyskytují základní typy vztahů, s nimiž se dítě v životě neustále setkává: vztahy rovnocennosti, podřízenosti a vedení, spolupráce a soutěžení, lásky a žárlivosti, rivality, altruismu i sobeckosti“ (Kohoutek, 2006, s. 155).

Abychom dosáhli vhodného rozvoje osobnosti dítěte, nesmíme opomenout psychosociální atmosféru rodiny. Je jisté, že pokud budeme žít v rodině protkané atmosférou strachu a sevření, nemůžeme počítat s tím, že dítě, které z takové rodiny vystoupí, bude harmonické a vyrovnané, ale bude spíše ustrašené, bázlivé, neklidné. Naproti tomu pozitivní klima rodiny vybízí dítě ke klidu, pocitu bezpečí, soudržnosti.

Rodiče zásadně formují dítě způsobem výchovy, který uplatňují. „V každém historickém období je potřebné v rodině vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, toleranci, přátelství, solidarity, dobra“ (Bakošová, 2008, s. 94).

Existuje několik druhů výchovného působení, jež má jistý dopad na osobnost jedince. Rodiče vůči dítěti mohou uplatňovat například autoritativní styl výchovy, kdy jsou zaměřeni spíše na dítě, mají vůči dítěti kladný emoční vztah, rádi s dítětem diskutují, vyslechnou ho, ale přitom jsou dána jasná pravidla a vyžaduje se jejich dodržování. Výchova je v souladu s city, požadavky jsou přiměřené věku a schopnostem dítěte. Výsledkem takové výchovy jsou děti schopné se prosadit, jsou přátelské, schopné spolupracovat s partnery, směřují k nezávislosti.

Dalším typem výchovného působení je styl autoritářský, kde je negativní emoční vztah vůči potomku, dítě musí bezpodmínečně poslouchat a je zde kladen velký důraz na trestání. Takový způsob výchovy není vhodný pro zdravý rozvoj osobnosti dítěte. „Správný a vhodný způsob výchovy bývá často charakterizován jako výchova s láskou, trpělivá, vytvářející vztahy vzájemné sympatie, porozumění, posilující sebedůvěru dítěte a akceptující (přijímající) dítě takové, jaké je“ (Kohoutek, 2006, s. 157).

K dalším stylům patří např. styl demokratický, liberální atd. N. Eisenberg a R. A. Fabes (1998, in Zášková, Mlčák, 2009) uvádějí, že nerestriktivní výchovné praktiky a hřejivé vztahy podněcují utváření vyšších, neboli vnitřních prosociálních zdůvodnění.

Interpretaci takových souvislostí lze přenést na rodinné ovlivňování prosociálních motivů:

- a) Pokud vychováváme dítě převážně mocí, tedy trestáním nebo slovní agresí, narušujeme vytváření vnitřních norem, dochází k postupnému oddělení od regulativů chování stanovených zvnějšku rodiči kvůli osobní orientaci dítěte. Zde očekáváme souvislost se silnější orientací na vnější motivy.
- b) Výchovná praktika zvaná indukce, se snaží dítě vést tím, že mu umožní pochopit důsledky jeho chování, včetně prožitků jeho interakčních partnerů. Sociální pochopení podporuje vytváření vnitřních motivů prosociálního chování.

Aby výsledkem výchovy rodičů byl člověk, jehož chování je společností akceptovatelné, měli bychom se zaměřit na cílové vlastnosti výchovy a sebevýchovy, které uvedl např. A. Maslow (2000, in Kohoutek, 2006):

1. adekvátní vnímání reality a schopnost tolerovat nejistoty;
2. akceptace sebe a druhých lidí takových, jací jsou;
3. spontánnost v myšlení a chování;
4. zaměření spíše na problémy než na sebe;
5. smysl pro humor;
6. vysoká tvořivost;
7. odolnost vůči vlivům masové kultury;
8. starost o blaho lidstva;
9. schopnost hlubokého uvědomění základních životních zkušeností;
10. hluboké, uspokojující interpersonální vztahy (spíše s několika lidmi, než s větším počtem lidí);
11. schopnost pohlížet na život z objektivního hlediska.

Pokud se má dítě rozvíjet žádoucím směrem, měli bychom zajistit, aby sami rodiče byli v manželství spokojení, vyzařovala z nich rodičovská soudržnost potřebná pro spokojenost všech členů rodiny. Zajistit, aby v rodině vládla atmosféra lásky a radosti, která pozitivně působí na rodinné příslušníky. Domov by měl být pro děti místem bezpečí a jistoty. Optimální je zajistit dítěti dostatek prostoru pro uspokojení potřeby společenského kontaktu, snažit se o uplatňování vhodných výchovných prostředků. Potřebné je věnovat dětem dostatek času pro výchovu, trávení společných chvil.

Vhodné je zajistit sociální kontrolu dětí, trénink smyslu „fair play“, podporovat sourozenecké vztahy a mezigenerační vztahy, zajistit vytváření vhodných návyků atd. (Kohoutek, 2006). Vytvoříme-li vhodné podmínky pro příznivý rozvoj dítěte, musíme dbát také na vytváření žádoucích modelů chování, které dítěti předkládáme.

Když vzpomenu na to, jak moje rodina ovlivnila mé chování a postoje mých sourozenců, dojdou k závěru, že vliv je značný. Byli jsme vychováváni k ohleduplnosti k jiným lidem, k toleranci vůči slabším, k soucitu, laskavosti. Tyto hodnoty nebyly jen rodinou citovány, ale i prakticky upevňovány.

Dědeček byl lékař a pamatuji si, že skoro každý den u našich dveří zvonili lidé a prosili o lékařskou pomoc, která jim byla poskytnuta. Nikdy se nestalo, že by byl někdo odmítnut. Babička byla nejprve učitelkou na základní škole a poté pracovala s mentálně postiženými dětmi. I tady jsme měli vzor k soucitu a ochraně vůči slabším. Matka též pracovala s těmito postiženými dětmi a pak se starými lidmi jako vedoucí pracovník. Při návštěvách našich nejbližších v jejich zaměstnáních jsme měli možnost seznamovat se s tímto prostředím, komunikovat s těmito lidmi a naučit se je ctít a tolerovat podle vzoru našich rodinných příslušníků.

Výsledkem těchto výchovných opatření bylo to, že skoro všichni sourozenci pracujeme v oblastech školství a zdravotnictví. Proto vím, že pozitivní vzory v rodině jsou zcela nezastupitelné a ovlivňují chování. Je tedy velmi potřebné nejen dětem říkat, jak se mají chovat, ale i prakticky takové chování ukazovat. Záleží také na hodnotách, které rodina uznává a s kterými se ztotožňuje.

Hodnoty se snažíme naplnit, směřovat k jejich dosažení a to ovlivňuje naše chování a jednání. Někdo se snaží naplnit hodnoty jako zodpovědnost, poslušnost, poctivost, laskavost. Jiný zase preferuje hodnoty moudrosti, ctižádostivosti, úspěchu, světového míru atd. Každý člověk je jiný a zastává svoje vlastní hodnoty.

H. Schwarz definuje lidské hodnoty jako „žádoucí cíle lišící se ve své důležitosti, které slouží jako vůdčí principy v životě lidí“ (Dvořáková, 2008, s. 43). Řehan & Cakirpaloglu (2000, in Dvořáková, 2008) zjistili, že lidé vysoce hodnotící altruistické cíle jako přátelství, bezpečnost národa, mír ve světě a osobnostní autonomii jako moudrost a sebeúctu nevykazují zaujatost hédonistickým a kompetitivním způsobem života (pohodlný život, vzrušující život, pocit úspěšnosti).

Rodina působí na své členy tedy i hodnotovou orientací, zacílením určitým směrem. Některá rodina je nábožensky orientovaná a její styl výchovy bude v souladu s náboženským přesvědčením. Jiná rodina bude zase ateistická a hodnoty, které bude uznávat, budou odlišné od náboženské. Další může být hédonistická, kterých v současné době přibývá. Jedná se o rodiny, které se zaměřují na uspokojení vlastních potřeb a blaha a už méně podporují potřeby druhých lidí.

Pokud rodič chce vést své dítě k prosociálnímu chování, je zapotřebí, aby byla rodina harmonická, upřednostňovala hodnoty podporující prosociálnost, uskutečňovala vhodné výchovné postupy a předkládala altruistické modely chování v praxi.

3.3 Možnosti školy a neformálního vzdělávání ve výchově k prosociálnímu chování

Společnost si je vědoma toho, že dochází k rapidnímu nárůstu problémů, které jsou spojeny se změnami v tradičním pojetí rodiny. Výchovné problémy dětí bývají výsledkem nesprávného vlivu rodinného prostředí (rozpadající se rodiny, narušená stabilita rodiny, nedostatek času stráveného pohromadě, pracovní zaneprázdněnost rodičů). V důsledku těchto problémů ohrožujících člověka, přišla potřeba zaměřit se na rozvíjení a podporu výchovy charakteru, ukázat dětem jaký je správný směr v chování člověka.

Škola je dalším místem formujícím osobnost jedince. Je reprezentantem výchovně-vzdělávacích aktivit, a tudíž odpovídá nejen za vzdělání, ale také za rozvoj osobnosti. Protože byla vyslovena potřeba děti vychovávat i mimo rodinu, byl vytvořen mezinárodní projekt zacílený na podporu a rozvoj prosociálního chování. Prosociální výchova je velmi vhodným programem podporující takové chování, které příznivě buduje charakterního člověka.

Tato výchova je pod názvem *Etická výchova* vyučována na slovenských školách a představuje předmět, který je volitelný, ale povinný. Naše školství začlenilo také do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání tento nový, doplňující vzdělávací obor, který u nás nabyl účinnosti 1. 9. 2010.

Projektem výchovy k prosociálnosti se zabýval Roberto Roche Olivar. Na základě mnoha výzkumů, jež byly doposud v této oblasti provedeny, dospěl k závěru, že na pozitivní utváření charakteru má vliv prosociálnost. Podle R. Roche Olivara je etická výchova v širším smyslu implicitní etickou výchovu, pod kterou nacházíme vše, co má pozitivně ovlivňovat rozvoj charakteru dětí. Jde o vhodné uspořádání vyučovacího procesu a celého běhu ve škole. Etická výchova v užším smyslu znamená řízení školního (třídního) společenství pomocí speciálních aktivit, jež mají v učebních plánech zvláštní prostor.

V tomto smyslu má tato výchova čtyři základní složky, které dohromady tvoří celek.

- **Výchovný program**, který je zaměřen na rozvoj faktorů podporujících kladný vývoj osobnosti. Jde například o rozvíjení pozitivního hodnocení druhých, sebeúcty, empatie, ale hlavně prosociálnosti.
- **Určitý styl výchovy**, jenž je charakterizován pozitivním přijetím dítěte, vyjádřením kladných citů, přisuzováním pozitivních vlastností. Tento styl výchovy je podobný takovému, který je charakteristický pro atmosféru v rodině.
- **Používání zvláštních výchovných metod**, které poskytují dětem zkušenost nebo dovolují vytvořit si vlastní úsudek. Dítě se učí z vlastního prožívání a zážitků, které pak přirozeně ovlivní jeho postoje a chování (zážitkové učení).
- **Rozvoj prosociálnosti**. Program, styl výchovy, metody a způsoby výchovy jsou vytvořeny tak, aby co nejlépe realizovaly rozvíjení prosociálnosti (Olivar, 1992).

Etická výchova na školách slouží k navazování a upevňování přívětivých vztahů, přispívá k vytvoření si reálné představy o sobě samém, ke kreativnímu řešení běžných problémů, se kterými se setkáváme každodenně, k vyjádření osobních názorů vlastním úsudkem s podporou poznatků získaných v diskuzi s druhými, k recenzi vnímaných vzorů pro utváření vlastního názoru, k pochopení podstatných enviromentálních a ekologických problémů a všeho, co přináší moderní svět.

Tento doplňující předmět u dětí rozvíjí například sociální dovednosti, které se soustředí nejen na osobní prospěch, ale také na potřeby druhých lidí, na vlastní pozorování a následné vyhodnocení závěrů pro praktický život, zaměřuje se na vhodné způsoby komunikace, podněcuje ohled k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí, podporuje empatii v situacích druhých, upevňuje kladnou představu o sobě samém, učí spolupracovat (<http://www.msmt.cz/>).

Tento doplňující vzdělávací obor se skládá z témat, které je nutné podle Olivara vyučovat, aby došlo k rozvoji prosociálnosti. Ministerstvo školství přešlo deset oblastí, ve kterých probíhá na školách rozvíjení prosociálního chování v rámci etické výchovy. Jedná se o následující oblasti:

1. *Mezilidské vztahy a komunikace* – je oblast, která se soustředí na podporu mezilidských a sociálních vztahů. Pozornost upíná na naslouchání, pozdrav, rozhovor, poděkování, úsměv, neverbální komunikaci, kontakt. Vhodné sociální chování přináší člověku jednodušší přizpůsobení se společnosti i úspěchy v ní.
2. *Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe* – pojem vycházející z Všeobecné deklarace lidských práv. Předpokládáme, že každý člověk má právo na vážnost, úctu, čest, což jsou hodnoty, které je nutné rozvíjet a vštěpovat. Pro zdravý vývoj osobnosti je třeba se zaměřit také na poznávání sebe sama, na naše klady i zápory. Sebeúcta člověku dodá nejen pocit jistoty, ale i zdravý náhled na druhé lidi.
3. *Pozitivní hodnocení druhých* – v této oblasti se soustředíme na to, že každý člověk, byť se nám to někdy nemusí zdát, má v sobě pozitivní hodnotu a také důstojnost. Zaměřujeme se na učení pozitivně hodnotit druhé, přijmout je i s chybami či nedokonalostmi.
4. *Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.* Toto téma se snaží podpořit individualizaci jedince. Lidé jsou náchylní ke změně a kreativnosti, kterou je třeba posílit. R. R. Olivar uvádí nejdůležitější prvky související s kreativitou dětí a prostředky k jejich optimalizaci. Řadíme sem vnímavost a zvědavost, pozorovací schopnost, představivost, koncentraci, porozumění, flexibilitu, objevování souvislostí, originalitu, nezávislost myšlení, nemít strach z neznámého, přijetí konfliktu, vůli a vytrvalost, plynulost myšlenek a slovního projevu, iniciativu, experimentování, řešení problémů. Toto jsou oblasti, které je třeba posilovat a rozvíjet.
5. *Komunikace citů* – Téma se snaží naučit jedince orientovat se ve svých citech, porozumět jim, vhodným způsobem je vyjádřit, ale i usměrnit je. Snaží se vést k přednostnímu vyjadřování pozitivních citů a redukci negativních.
6. *Interpersonální a sociální empatie* – učí jedince vyjádřit soucit, tedy empatii, jako důležitý projev prosociálního chování. Tímto tématem se vychovatelé snaží žáky přimět vžít se do situací druhých lidí, snažit se uplatňovat empatické postoje.

7. *Asertivita, zvládnutí agresivity a soutěživosti, sebeovládání, řešení konfliktů* – tato oblast se zaměřuje na adekvátní a zdravé jednání, kterou se vyznačuje komunikace asertivní. Učí jedince dokázat obhájit svá práva, prosadit se a přitom respektovat potřeby a práva druhých lidí. Používá k tomu asertivní metody.
8. *Reálné a zobrazené vzory* – pomocí vhodných vzorů se děti učí upevňovat požadované chování. Tato oblast využívá imitaci a identifikaci se vzorem jako formu učení. Obsahuje zobrazené modely pohádek, příběhů, u dětí staršího věku se klade důraz na modely ze skutečného světa. Klade se důraz na ukotvení vhodných postojů a zvnitřnění požadovaných norem.
9. *Prosociální chování v osobních vztazích, pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství* – jde o jednu z nejdůležitějších kapitol k prosociální výchově. V lidském životě se setkáváme s chováním, které odpovídá prosociálnímu chování, a to ve formě útěchy, pomoci, darování, rozdělení se s někým o něco, přátelství, spolupráci atd.
10. *Prosociální chování ve veřejném životě, solidarita a sociální problémy* – tato oblast je směřována od jednotlivce ke skupině, zaměřuje se na vztahy mezi skupinami, hovoří o existenci kolektivní prosociálnosti, snaží se podporovat prosociální chování ve skupině, která přispívá a podněcuje solidaritu se sociálně slabšími, národnostními menšinami, bojuje proti sociálním nerovnostem apod.

Na těchto deset témat navazují ještě aplikační témata, kam patří etické hodnoty, sexuální zdraví, rodinný život, duchovní rozměr člověka, ekonomické hodnoty, ochrana přírody a životního prostředí, hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka. Jednotlivé kapitoly etické výchovy, s kterými začínají naše školy pracovat a podporovat prosociálnost u dětí, jsou novým pozitivním trendem budování lidského charakteru člověka. Není vyloučeno, že by se prosociální výchova nemohla vyučovat i v mateřských školách. Existují základní i mateřské školy, které na etické výchově vystavely své školní vzdělávací programy, například školy církevní.

Bylo prokázáno, že prosociální výchova zlepšuje atmosféru školy i vztahy uvnitř. Děti mají k učiteli větší důvěru, dokážou se mu svěřit se svými problémy, došlo k výraznější akceptaci různě znevýhodněných dětí, v hodinách vládne přívětivější atmosféra.

Prosociálnost ve školách, respektive její rozvoj, mohou učitelé podporovat svým vlastním příkladem, který je účinným nástrojem pro ovlivnění chování druhých. Dítě, které vstupuje do prostředí školy, je najednou ovlivňováno větším množstvím lidí, s některými se ztotožňuje, přijímá je za vzory. Často takovýmto vzorem bývá učitel, kterému by se dítě chtělo podobat, a tak přejímá modely chování. Učitel, jako důležitá osoba mající vliv na jedince, by měla být ztotožněna s jistými schopnostmi, které se potom uplatňují v působení na žáky. Mám na mysli sociální kompetence.

O sociálních kompetencích hovoří např. Gillermová, Hermochová, Bakošová (1994, in Bakošová, 2008). Zařazujeme mezi ně schopnost kooperovat, tedy aktivně se podílet na společné činnosti, být ve vztahu otevřený, přistupovat k problému zdvořile, být citlivý, tolerantní a přistupovat emocionálně kladně. Dále jde o přesvědčení, tedy o schopnost rozvíjet individuální stanoviska tak, aby se stala zvnitřněnou potřebou. Další schopností je názorné předvedení, které zvyšuje kvalitu poznání vnímáním příkladu z materiálního světa, a to vnímáním pomocí smyslových orgánů. Vysvětlení je schopností zprostředkovat poznatky tak, aby byla snížena kritičnost příjemce. Podpora a pomoc, jsou schopnosti, jejichž cílem je podpořit dobré stránky osobnosti a stát na nich. Lidský vztah, který je založen na humanistickém přístupu, je v něm projevena úcta učitele k žákům.

Řadíme sem také empatii, tedy schopnost podívat se na problémy očima toho druhého a porozumět mu. Akceptace, schopnost přijmout žáka takového jaký je. Schopnost řešit konflikty, snažit se o zachování klidné atmosféry, mít nadhled nad problémy. Schopnost efektivně komunikovat, použít vhodný komunikační styl, stručné, jasné vyjadřování. Škola by měla jako celek poskytovat prosociální vzor, který se vyznačuje rozvíjením prosociálních hodnot. Dítě se ve školním prostředí setkává se solidaritou, potěšením, povzbuzením, učí se rozdělit se, darovat, pochopit druhé, poradit druhému atd.

Dobré je, když se i celá škola zapojuje do různých projektů, v duchu prosociálních hodnot, nebo tráví čas na společných akcích školy. Tím mám na mysli například adopce na dálku, různé sbírky na povodně, zemětřesení, ale stačí i oslava ke dni dětí, rozloučení s devátáky, Mikulášská nadílka apod. V dětech se potom tyto projevy chování upevňují a stávají se osvojenou normou chování, kterou budou praktikovat i v budoucím životě.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. PRŮZKUM STAVU PROSOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ

4.1 Cíl průzkumu

Cílem mého průzkumu je zjistit stav prosociálního chování na dvou vybraných základních školách na dvou průzkumných vzorcích, jimiž jsou žáci a jejich rodiče. Pod spojením prosociálního chování rozumíme takové chování, které ve svém důsledku pomáhá jinému člověku. Cílem je zjistit a uvést stav rodiny, ať už v podobě její koheze, zdravé, otevřené komunikace, vhodných příkladů v rodině na rozvíjení a podporu prosociálního chování.

Dále se zaměřím na zjištění podpory prosociálnosti na dvou vybraných základních školách. Podporu vidím v pozitivní atmosféře školy, ve zdravé komunikaci mezi učiteli a žáky, ve vzájemné důvěře, ve spolupráci a také ve vyučování předmětů, které jsou cíleně zaměřeny na ovlivňování charakteru dětí, tedy na rozvíjení prosociálních tendencí.

4.2 Metodika průzkumu

Pro své průzkumné šetření jsem zvolila kvantitativní výzkum, konkrétně metodu standardizovaného dotazování. Kvantitativní průzkum je zaměřen na rozsáhlejší společenské otázky a jeho výsledky lze zobecnit na celou populaci.

Jako techniku kvantitativního průzkumu jsem vybrala dotazník, který patří mezi nejpoužívanější techniky. Výhodou dotazníků je, že jeho prostřednictvím lze získat velké množství informací od značného počtu osob a že tyto informace se dají přehledně zpracovat do tabulek a grafů. Jeho negativní stránkou je riziko zkreslenosti odpovědí respondentů a návratnost.

V úvodu dotazníku jsou položeny upřesňující otázky, kde se tážu, z jaké rodiny respondenti pocházejí – počet sourozenců, dětí (otázka č. 1), složení rodiny (otázka č. 2). Dále se dotazuji na vztahy v rodině – vzor v rodině (otázka č. 3), s kterým členem domácnosti nejraději, nejčastěji komunikují (otázka č. 4).

Další otázky se týkají školního prostředí – vnímání atmosféry školy (otázka č. 5), komunikace mezi učiteli a žáky (otázka č. 6), vztahy mezi spolužáky a spolupráce a vztahy rodičů s pedagogy (otázka č. 7), který z vybraných předmětů žáci navštěvují (otázka č. 8) a dále, jak by se žáci zachovali, kdyby měli nějaký problém, se kterým by jim mohl pomoci jejich třídní učitel (otázka č. 9).

Následující otázky jsou zaměřeny především na prosociální chování – podíl rodiny na charitativních sbírkách (otázka č. 10), zkušenost s pomocí osobám, které ji potřebovali (otázka č. 11), čeho si žáci a rodiče na druhých lidech váží a co jim naopak na druhých lidech vadí (otázka č. 12), jaký mají žáci vzor ve škole (otázka č. 13) a zda mají ponětí o zapojení jejich školy do různých projektů na pomoc druhým (otázka č. 14).

4.3 Složení dotazníku

V úvodu dotazníku žádám respondenty o jeho vyplnění a zároveň je seznamuji s důvodem mého průzkumného šetření a ujišťuji je o zachování anonymity.

Těžištěm dotazníku jsou jednotlivé otázky. Dotazník určený pro žáky se skládá ze 14 otázek, rodiče odpovídali na 12 otázek. V dotazníku jsou použity otázky uzavřené (tzn., že jsou přesně dány varianty odpovědí, z nichž respondenti volí jednu nejvíce se ztotožňující s jejich míněním) a polouzavřené (tzn., že jsou zde dány možnosti odpovědí, ale zároveň je zde dána možnost vyjádřit se).

Na závěr dotazníku zjišťuji pohlaví respondentů.

4.4 Výzkumný vzorek

Základní jednotkou cílové skupiny jsou žáci sedmé a osmé třídy na dvou různých základních školách a také jejich rodiče.

Celkem odpovědělo na můj dotazník 50 žáků a 50 rodičů (z každé základní školy po 25 žácích a 25 rodičích).

Cílovou skupinu tvořilo dohromady 100 respondentů.

4.5 Organizace průzkumu

Před samotným průzkumem jsem provedla tzv. pilotáž (předprůzkum), na základě které jsem otázky v dotazníku ještě poupravila, upřesnila, aby byly odpovědi jednoznačné.

Průzkum probíhal v měsíci únoru 2011. Dotazníky jsem distribuovala na Základní školu Křižanov (1 ZŠ) a Základní školu Bory (2 ZŠ).

Celkem jsem rozdala 80 dotazníků pro žáky a 80 dotazníků pro jejich rodiče, jelikož jsem předpokládala, že návratnost nebude 100% a že některé dotazníky se vzhledem k chybně vyplněným či nevyplněným otázkám nebudou moci pro výzkumné šetření použít.

Z 64 navrácených dotazníků od žáků a 52 navrácených dotazníků od rodičů jsem vybrala náhodným výběrem 50 dotazníků od žáků a 50 dotazníků od rodičů a ty jsem zařadila do výzkumu.

4. 6 Stanovení hypotéz

Cílem průzkumného šetření je potvrdit či vyvrátit následující hypotézy:

Hypotéza č. 1:

Předpokládám, že je-li rodina funkční, rodiče komunikují s dětmi a poskytují jim svoje pozitivní prosociální vzory chování, pak je předpoklad, že se prosociální chování bude u dětí přirozeně rozvíjet.

Hypotéza č. 2:

Předpokládám, že pokud učitelé využívají s žáky partnerskou interakci, potom škola utváří vhodný prostor pro rozvíjení prosociálního chování u žáků.

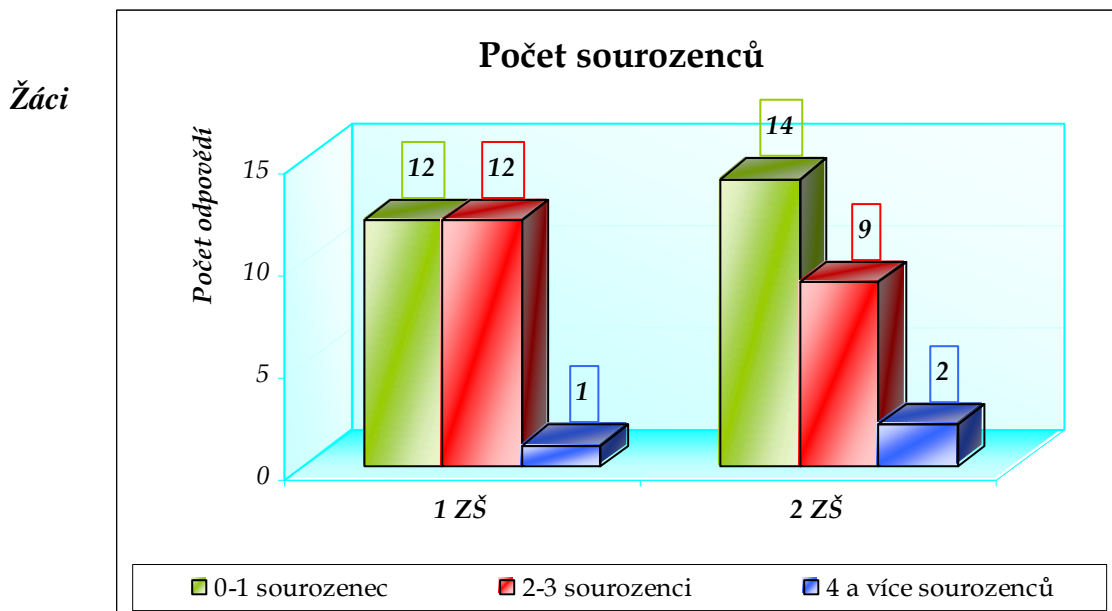
Hypotéza č. 3:

Předpokládám, že pokud jsou ve škole vyučovány předměty jako etická výchova, tak je ve škole předpoklad pro rozvíjení sociálního a prosociálního chování.

4. 7 Analýza zjištěných dat

Otázka č. 1: Kolik máte sourozenců?

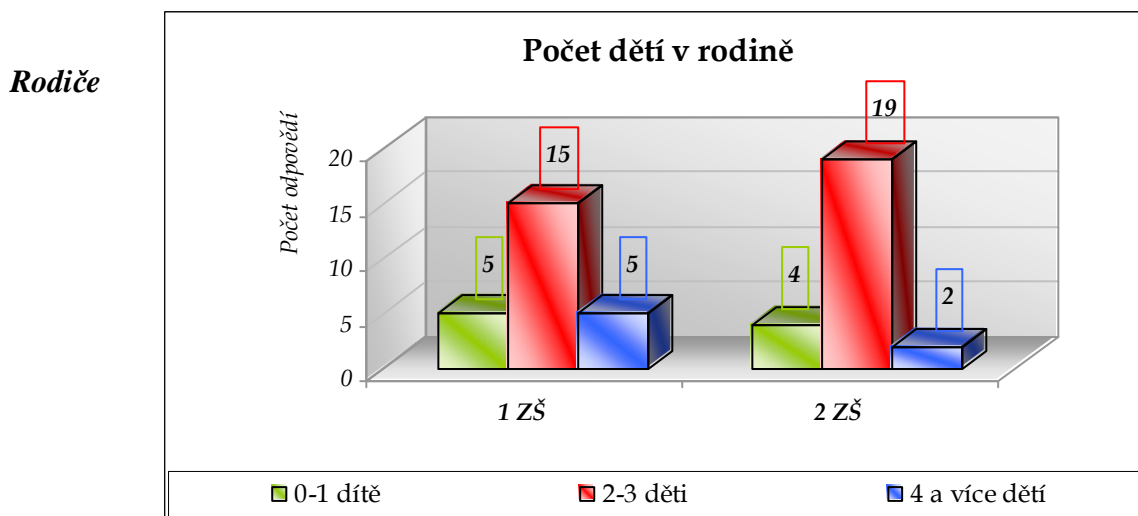
- a) 0-1 sourozenec
- b) 2-3 sourozenci
- c) 4 a více sourozenců

Graf 1 – Počet sourozenců (zdroj: Jurková, 2011)

Kolik máte dětí?

- a) 0-1 dítě
- b) 2-3 děti
- c) 4 a více dětí

Graf 2 – Počet dětí v rodině (zdroj: Jurková, 2011)

Otázka č. 2: Jaká je vaše rodina?

- a) úplná (matka, otec a nejméně jedno dítě)
- b) neúplná (chybí jeden z rodičů)
- c) rozšířená (zahrnující i příbuzenstvo ze strany rodičů, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo alespoň velmi blízko)

Žáci

Výzkumného šetření se účastní převážně žáci pocházející z úplné rodiny, a to v 29 případech (1 ZŠ – 14 odpovědí, 2 ZŠ – 15 odpovědí).

Z neúplné rodiny je do výzkumného šetření zapojeno celkem 11 žáků: z 1 ZŠ v 8 případech, z 2 ZŠ ve 3 případech.

V rozšířené rodině žije 10 z dotazovaných žáků. Na 1 ZŠ jsou to 3 žáci a na 2 ZŠ je to 7 žáků.

Rodiče

I mezi rodiči je převážná většina (31 odpovědí) žijících v úplné rodině, na 1 ZŠ 13 případů, na 2 ZŠ 19 případů.

Sedm dotazovaných rodičů žije se svými dětmi v neúplné rodině (1 ZŠ v 5 případech, 2 ZŠ ve 2 případech).

Zbývajících 12 rodičů žije pod jednou střechou s ostatními příbuznými, tedy v rozšířené rodině (1 ZŠ v 7 případech, 2 ZŠ v 5 případech).

Otázka č. 3: Kdo je nebo byl vaším vzorem v rodině?

- a) matka
- b) otec
- c) někdo jiný (napiš kdo)

Žáci

Mezi žáky na obou vybraných školách je nejčastějším vzorem jejich matka, odpovědělo tak celkem 31 žáků (1 ZŠ – 13 případů, 2 ZŠ – 18 případů).

Ve 13 případech je žákům vzorem jejich otec. Tuto odpověď volili nejčastěji chlapci (1 ZŠ – 8 odpovědí, 2 ZŠ – 5 odpovědí).

Na 1 ZŠ je to ve čtyřech případech někdo jiný. Žáci v tomto případě uvádějí oba své rodiče (2 odpovědi), svého sourozence a babičku.

Na 2 ZŠ jsou u dvou žáků vzorem oba rodiče a teta.

Rodiče

Svůj vzor vidí ve své matce 18 z dotazovaných rodičů, na obou ZŠ po 9 případech.

Rodiče spatřují svůj vzor nejvíce ve svém otci, celkem ve 20 případech (1 ZŠ – 9 odpovědí, 2 ZŠ – 11 odpovědí).

Zbývajících 12 rodičů mají svůj vzor v jiných osobách. Na 1 ZŠ jsou to ve čtyřech případech oba dva rodiče, ve dvou případech babička a dále teta.

Na 2 ZŠ jsou to oba rodiče, ve dvou případech dědeček a dále sestřenice a teta.

Otázka č. 4: S kým doma nejraději komunikujete?

- a) matka
- b) otec
- c) sourozenec
- d) někdo jiný (napiš kdo)

Žáci

Ve své rodině komunikují žáci nejraději se svou matkou, celkem tak uvedlo 22 žáků (1 ZŠ – 10 žáků, 2 ZŠ – 12 žáků).

V osmi případech komunikují děti rády se svým otcem (1 ZŠ – 3 žáci, 2 ZŠ – 5 žáků). Podotýkám, že tato odpověď byla zaznamenána převážně u chlapců než dívek.

Rovněž se sourozencem komunikují žáci velmi rádi, dohromady 12 z dotazovaných žáků (1 ZŠ – 8 odpovědí, 2 ZŠ – 4 odpovědi).

Celkem 4 žáci z 1 ZŠ a 4 žáci z 2 ZŠ komunikují nejraději s někým jiným. Na 1 ZŠ jsou to ve třech případech oba dva rodičové a ještě babička. Na 2 ZŠ uvedli žáci v jednom případě oba dva rodiče a dále komunikaci s babičkou, s dědou, s bratrancem a sestřenicí.

S kým doma nejčastěji komunikujete?

- a) manžel/ka
- b) druh/družka
- c) dítě
- d) celá rodina
- e) někdo jiný (napište kdo)

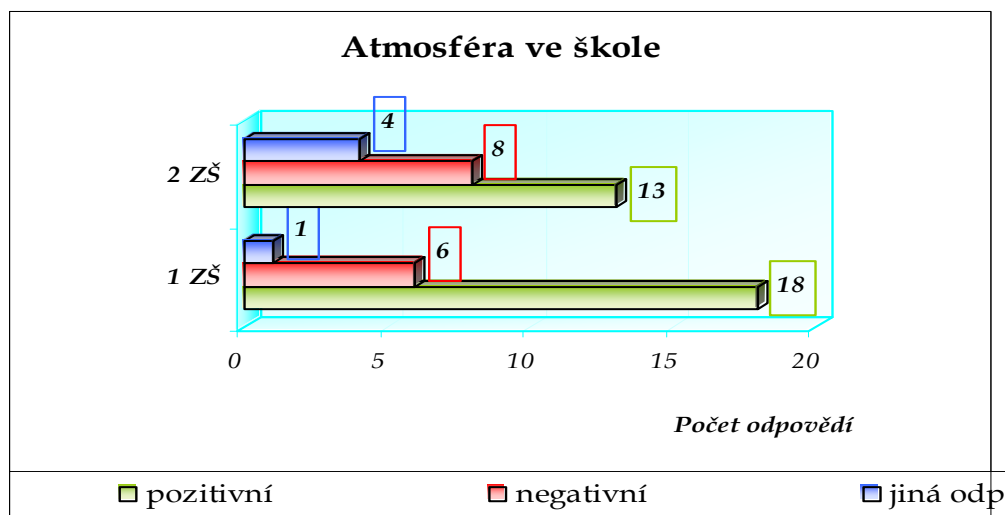
Rodiče

Rodiče uvádějí svou nejčastější komunikaci s manželem či manželkou v pěti případech (1 ZŠ – 2 odpovědi, 2 ZŠ – 3 odpovědi), s druhem či družkou pouze v jednom případě na 1 ZŠ, s dítětem v 8 případech (u každé ZŠ 4 odpovědi). Nejvíce komunikují s celou rodinou, což zodpovědělo 36 rodičů (z každé ZŠ 18 odpovědí).

Otázka č. 5: Jak vnímáte atmosféru ve škole?

- a) jako pozitivní, převažují zde přátelské vztahy mezi učiteli a žáky
- b) jako negativní, ve škole se necítím dobře
- c) jiná odpověď (napiš konkrétně, jak vnímáš atmosféru školy)

Žáci

Graf 3 – Atmosféra ve škole z pohledu žáků (zdroj: Jurková, 2011)

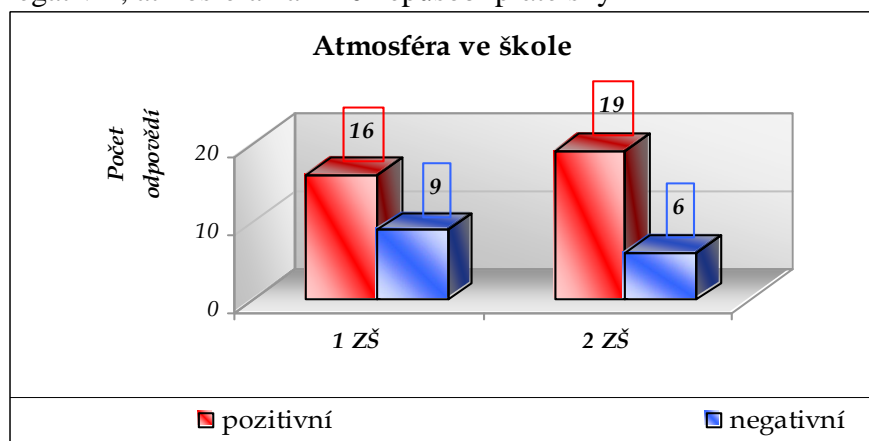
Pozitivně ani negativně nevnímá prostředí školy 1 žák z 1 ZŠ. Konkrétně uvádí, že nelze vnímání atmosféry ve škole jednoznačně vystihnout. Záleží na situacích, někdy je atmosféra ve škole pozitivní, jindy negativní.

Tentýž názor sdílí i 3 žáci z 2 ZŠ. Jednomu žákovi se nelíbí, že jim učitelé nevěří a podezřívají je, že nosí cigarety do školy a neustále je kontrolují.

Jak vnímáte atmosféru školy, kterou vaše dítě navštěvuje?

- a) jako pozitivní, převažují zde partnerské vztahy mezi učiteli a žáky
- b) jako negativní, atmosféra na mě nepůsobí přátelsky

Rodiče

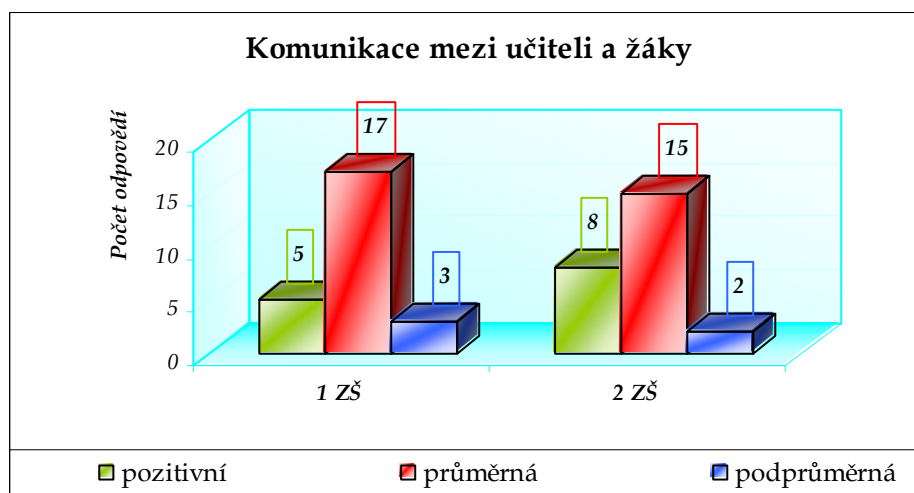

Graf 4 – Atmosféra ve škole z pohledu rodičů (zdroj: Jurková, 2011)

Otázka č. 6: Jak ve škole hodnotíte komunikaci mezi učiteli a žáky?

- a) komunikaci hodnotím jako pozitivní, vždy mohu otevřeně vyjádřit svůj názor, city, postoje (zdravá komunikace)
- b) komunikaci hodnotím jako průměrnou (o určitých věcech mluvit mohu, ale ve všem nedůvěřuji)
- c) komunikaci hodnotím jako podprůměrnou (nezdravá komunikace, bojím se vyjádřit svůj názor)

Žáci

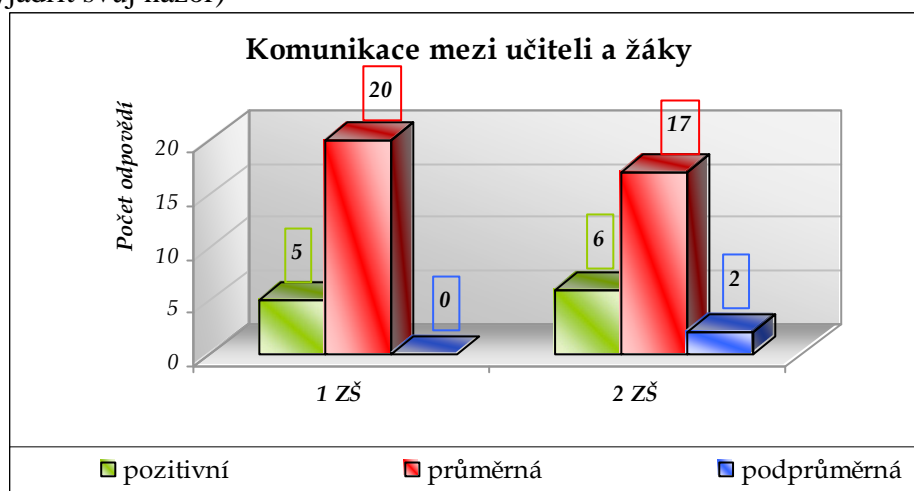

Graf 5 – Komunikace mezi učiteli a žáky z pohledu žáků (zdroj: Jurková, 2011)

Jak ve škole hodnotíte komunikaci mezi učiteli a žáky?

- a) komunikaci hodnotím jako pozitivní, děti mohou otevřeně vyjádřit svůj názor, city, postoje (zdravá komunikace)
- b) komunikaci hodnotím jako průměrnou
- c) komunikaci hodnotím jako podprůměrnou (nezdravá komunikace, děti se bojí vyjádřit svůj názor)

Rodiče

Graf 6 – Komunikace mezi učiteli a žáky z pohledu rodičů (zdroj: Jurková, 2011)

Otázka č. 7: Jaké máte vztahy se spolužáky?

- a) jsem přátelský/á mám hodně kamarádů, rád/a jsem s nimi v kontaktu
- b) mám okruh svých kamarádů, s jinými kontakty nevyhledávám
- c) jsem spíše samotář

Žáci

Převážná většina žáků udržuje se svými spolužáky přátelské vztahy, má mezi nimi hodně kamarádů a ráda je s nimi v kontaktu, celkově 39 žáků (19 žáků z 1 ZŠ a 20 žáků z 2 ZŠ).

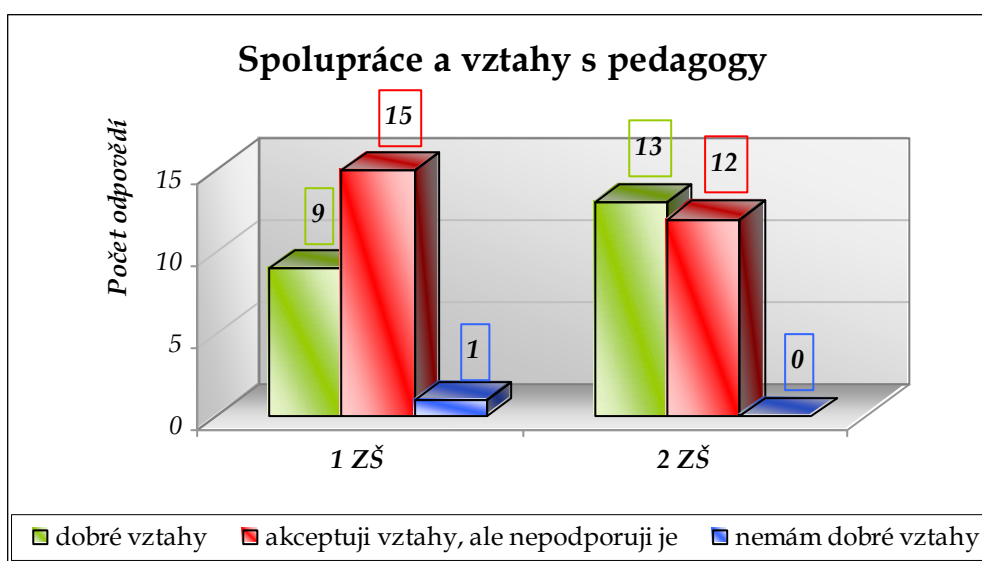
Svůj okruh přátel si udržuje 8 žáků, s jinými kontakty nevyhledává. Konkrétně 4 žáci z 1 ZŠ a 4 žáci z 2 ZŠ.

Na 1 ZŠ se našli 2 žáci a na 2 ZŠ 1 žák, kteří jsou raději spíše o samotě.

Jaká je vaše spolupráce a vztahy s pedagogy na základní škole?

- a) mám s nimi dobré vztahy, vždy najdeme společnou cestu
- b) akceptuji je, ale vztahy nijak nepodporuji
- c) nemám s nimi dobré vztahy (napište proč)

Rodiče

Graf 7: Spolupráce a vztahy s pedagogy (zdroj: Jurková, 2011)

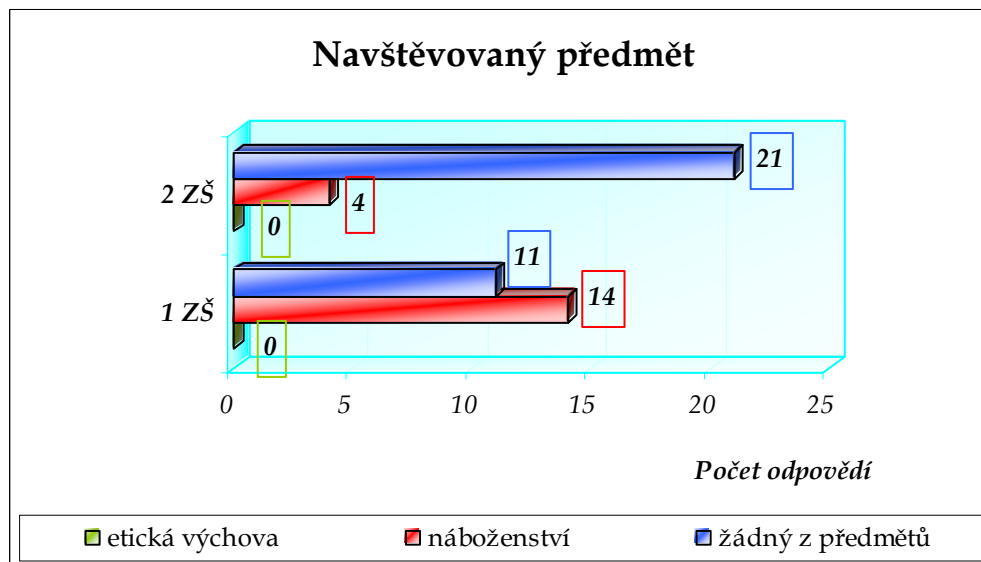
Jeden rodič z 1 ZŠ uvádí, že nemá s pedagogy navázanou dobrou spolupráci a vztahy. Bohužel se k dané otázce konkrétněji nevyjádřil.

Otázka č. 8: Který z předmětů navštěvujete?

- a) etická výchova
- b) náboženství
- c) žádný z uvedených předmětů

Žáci

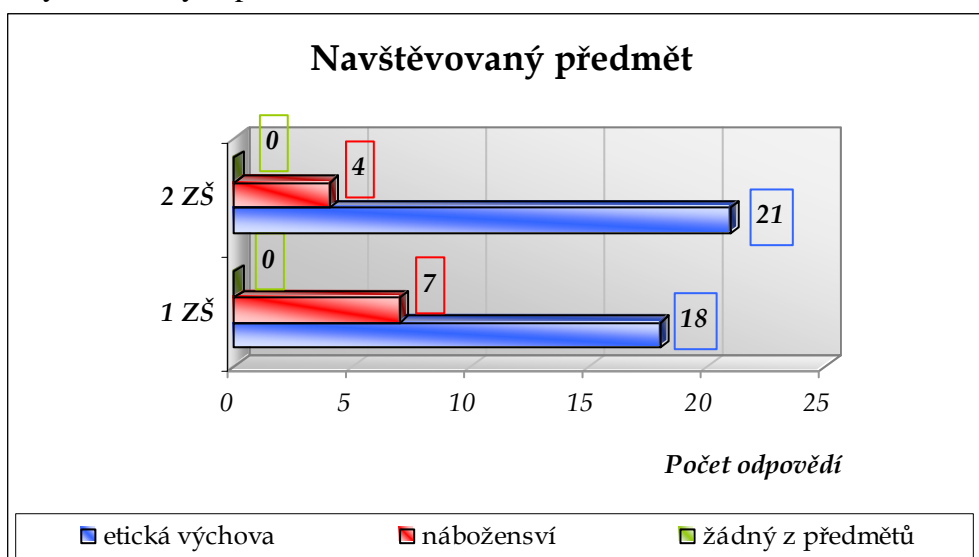

Graf 8 – Navštěvovaný předmět (zdroj: Jurková, 2011)

Který z předmětů vaše dítě navštěvuje?

- a) etická výchova
- b) náboženství
- c) žádný z uvedených předmětů

Rodiče

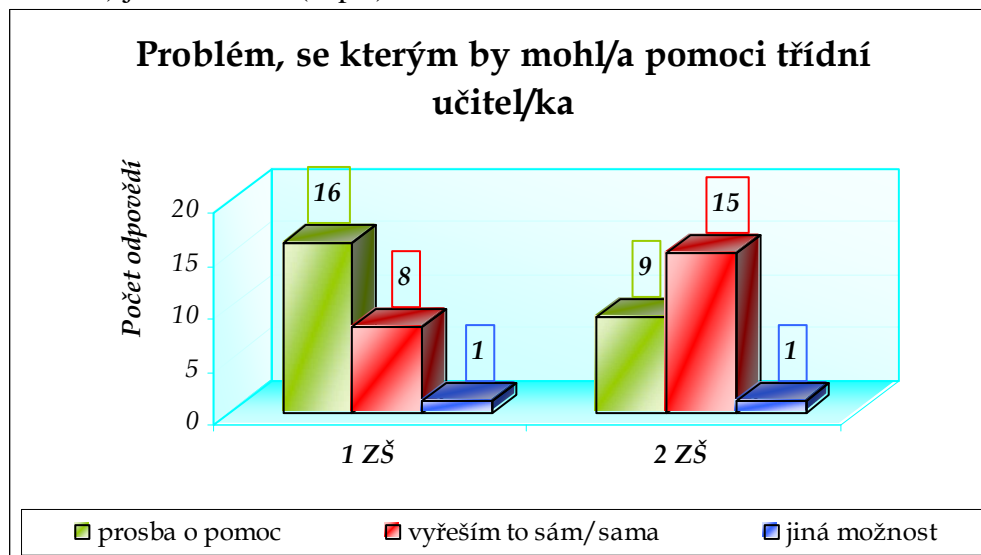

Graf 9 – Navštěvovaný předmět (zdroj: Jurková, 2011)

Otázka č. 9: Pokud byste měl/a problém, se kterým by vám mohl pomoci váš třídní učitel:

- a) poprosil/a bych ho o pomoc
- b) raději se ho budu snažit vyřešit sám/sama
- c) jiná možnost (napiš)

Žáci

Graf 10 – Problém, se kterým by mohl/a pomoci třídní učitel/ka (zdroj: Jurková, 2011)

Na 1 ZŠ by se jeden žák zašel poradit s výchovným poradcem školy.

Na 2 ZŠ uvedl jeden žák, že by se nejprve snažil vyřešit problém sám a v případě nesnázi by se poradil se svým třídním učitelem/učitelkou.

Pokud by vaše dítě mělo problém, se kterým by mu mohl pomoci jeho třídní učitel:

- a) poprosil/a bych ho o pomoc
- b) raději se ho budu snažit vyřešit sám/sama
- c) jiná možnost (napište)

Rodiče

33 rodičů by s problémem svého dítěte žádalo pomoc u třídního učitele/učitelky (1 ZŠ v 17 případech, 2 ZŠ v 16 případech).

Problém by se snažilo vyřešit se svým dítětem 15 rodičů (z 1 ZŠ 6 rodičů, z 2 ZŠ 9 rodičů).

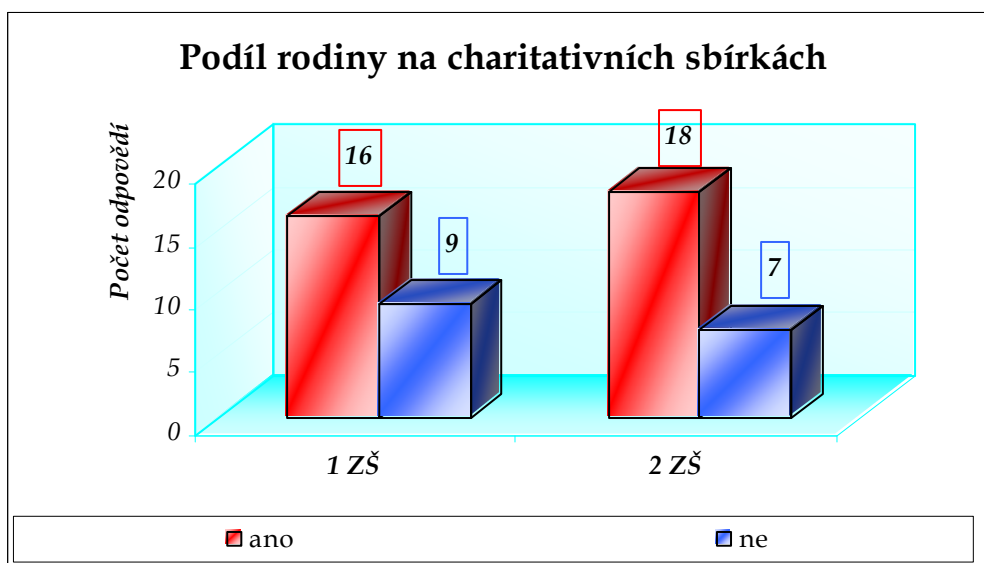
Dva rodiče, kteří zvolili jinou možnost s řešením problému, uvedli, že by se jeho problém snažili řešit svépomocí v rodině.

Otázka č. 10: Podílí se vaše rodina na charitativních sbírkách?

a) ano

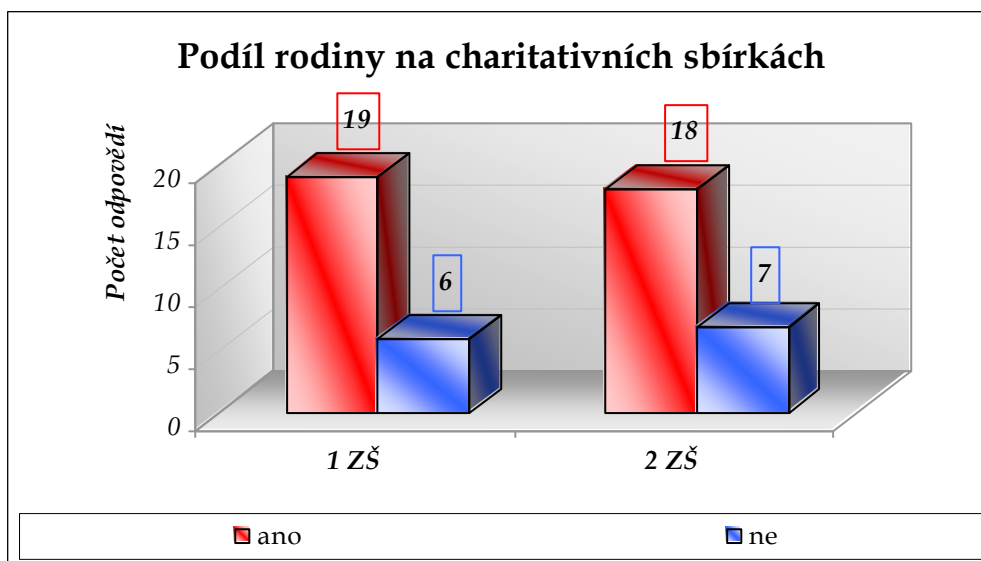
b) ne

Žáci

Graf 11 - Podíl rodiny na charitativních sbírkách (zdroj, Jurková, 2011)

Rodiče

Graf 12 – Podíl rodiny na charitativních sbírkách (zdroj, Jurková, 2011)

Otázka č. 11: Pomohl/a jste vy nebo někdo z vaší rodiny někomu, když potřeboval pomoc?

- a) ano (napiš jak)
- b) ne
- c) nevím

Žáci

Jednoznačné prosociální chování se objevuje u poloviny dotazovaných žáků.

Na 1 ZŠ je to 13 žáků, z nichž 4 uvedli svou pomoc druhé osobě: pomoc babičce s nákupy, pomoc babičce s chodem domácnosti, pomoc pánovi, který potřeboval doprovodit a pomoc kamarádce – půjčení mobilního telefonu. Ostatní žáci z 1 ZŠ (9 žáků) vepsalo pomoc své rodiny: odvoz prababičky do nemocnice, vypůjčení finanční hotovosti, pomoc při autonehodě, záchrana tonoucího chlapce, pomoc při povodních, věcná pomoc (sbírka ošacení), darování krve, poskytnutí první pomoci a poskytnutí rady s cestou. 10 žáků svou pomoc ještě neposkytlo (1 ZŠ 7 případů, 2 ZŠ 3 případy) a 15 žáků neví, zda někdy pomoc poskytlo (1 ZŠ 5 odpovědí, 2 ZŠ 10 odpovědí). V případech, kdy žáci pomoc neposkytli nebo nevědí, že ji poskytli, se domnívám, že své chování pouze neohodnotili jako pomoc druhému, ačkoliv ji nevědomky poskytli.

Rodiče

Z rodičů téměř všichni poskytli svou pomocnou ruku člověku, který ji v nouzi potřeboval (na 1 ZŠ všichni rodiče, na 2 ZŠ celkem 23 rodičů). Ze 2 ZŠ ve dvou případech rodiče uvádějí, že pomoc neposkytli. Na 1 ZŠ rodiče pomohli následovně: v šesti případech jsou to finanční příspěvky na charitu a dárcovské SMS, ve čtyřech případech poskytli blízké osobě pomoc finanční, v osmi případech pomoc duševní či psychická podpora, ve dvou případech nabídli blízké osobě bydlení, a dále hlídání dětí, pomoc staršímu sousedovi s nákupy, pomoc při autonehodě, pomoc se zapadnutým autem ve sněhu a pomoc starším sousedům s odklizením sněhu. Na 2 ZŠ rodiče uvádějí rodiče pomoc v obdobných situacích: finanční příspěvky na charitu a dárcovské SMS v pěti případech, finanční pomoc osobě blízké ve dvou případech, duševní pomoc a psychická podpora v sedmi případech, pomoc při autonehodě ve třech případech, manuální pomoc nemohoucímu sousedovi ve dvou případech, hlídání dětí, obstarání nákupu staršímu sousedovi, odvoz nemocné osoby k lékaři a záchrana tonoucího.

**Otázka č. 12: Čeho si vážíte u druhých lidí a co vám vadí na druhých lidech?
(napiš)**

Žáci

Žáci sedmých a osmých tříd obou vybraných základních škol si nejvíce váží kamarádství, přátelství (14 odpovědí), když jsou lidé pravdomluvní a upřímní (10 odpovědí) a když někdo dokáže pomáhat druhým (8 odpovědí). Mezi lidské vlastnosti, které mají u dotazovaných žáků význam, patří laskavost a ochota, srdečnost, legrace, smích a radost, dobré chování a slušnost, odvaha, trpělivost apod.

Jelikož v této otázce žáci uváděli více možností, čeho si na druhých lidech dokážou vážit, zvolila jsem nejvíce se opakující odpovědi.

Co jim naopak na druhých lidech vadí, to je lhaní a přetvářka, neupřímnost (11 odpovědí), dále pomlouvání a ponižování druhých (8 odpovědí), neochota a neposlušnost (6 odpovědí), namyšlenost (5 odpovědí). Dalšími vlastnosti, které nemají děti na druhých lidech rády, jsou náladovost a protivnost, zlost, chlubení se, neustálé stěžování si, urážlivost, předvádění se, nepoctivost či lakomost apod. I zde žáci uváděli více možností, ze kterých jsem zvolila nejčastěji uváděné.

Rodiče

Mezi rodiči žáků je nejvíce vážená pravdomluvnost a upřímnost (18 odpovědí), tolerance (9 odpovědí), ochota pomáhat druhým lidem (8 odpovědí) a přátelství (5 odpovědí). Dalšími váženými vlastnostmi jsou odpovědnost, cílevědomost, oddanost rodině, svědomitost, laskavost, poctivost, snaha, vlídnost apod.

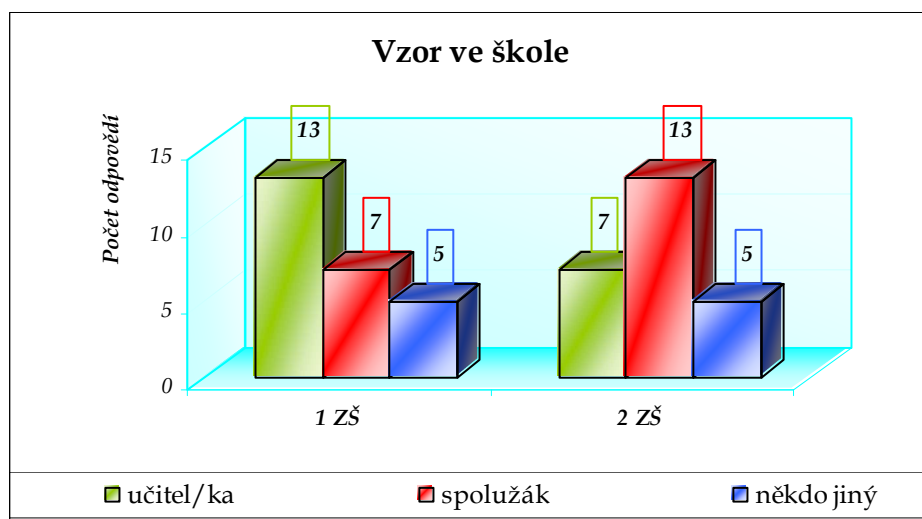
Rovněž zde byly zvoleny nejvíce uváděné odpovědi.

Na druhých lidech rodičům nejvíce vadí neupřímnost a lhaní (16 odpovědí), dalšími neoblíbenými vlastnostmi jsou lhostejnost a neochota (12 odpovědí), závist (12 odpovědí), pomluvy (8 odpovědí), arogance a povyšování (7 odpovědí) a sobectví (6 odpovědí). Dalšími uváděnými jsou např. nespolehlivost, diskriminace, neohleduplnost, lenost či chamtivost.

Otázka č. 13: Kdo je váš vzor ve škole?

- a) učitel/a
- b) spolužák
- c) někdo jiný (napiš kdo)

Žáci

Graf 13 - Vzor ve škole (zdroj: Jurková, 2011)

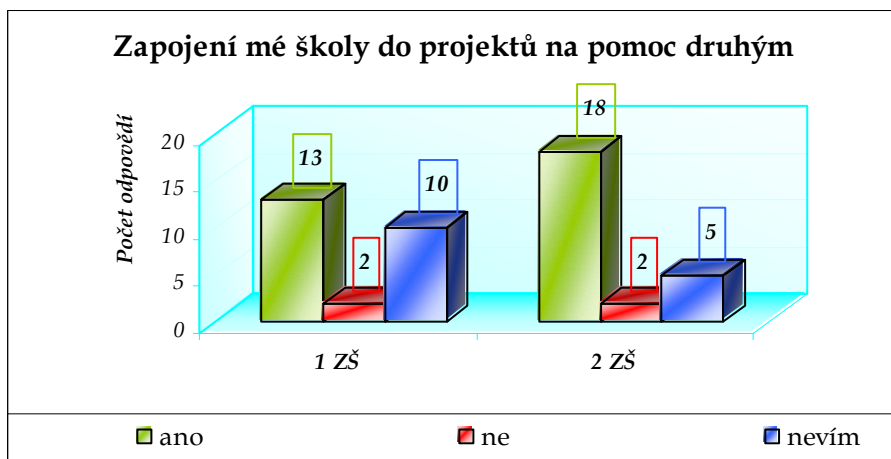
Mezi ostatní osoby, které jsou žákům vzory, patří na 1 ZŠ v jednom případě výchovný poradce. V ostatních případech nespátřují žáci svůj vzor v nikom.

Otázka č. 14

Zapojuje se vaše škola do projektů na pomoc druhým?

- a) ano (napište do jakých)
- b) ne
- c) nevím

Žáci

Graf 14 - Zapojení školy do projektů na pomoc druhým (zdroj: Jurková, 2011)

Na 1 ZŠ celkem 13 žáků odpovědělo, že jejich škola je zapojena do projektů na pomoc druhým. Vědí, že jejich škola se podílí na charitě, avšak blíže odpověď nekonkretizovali.

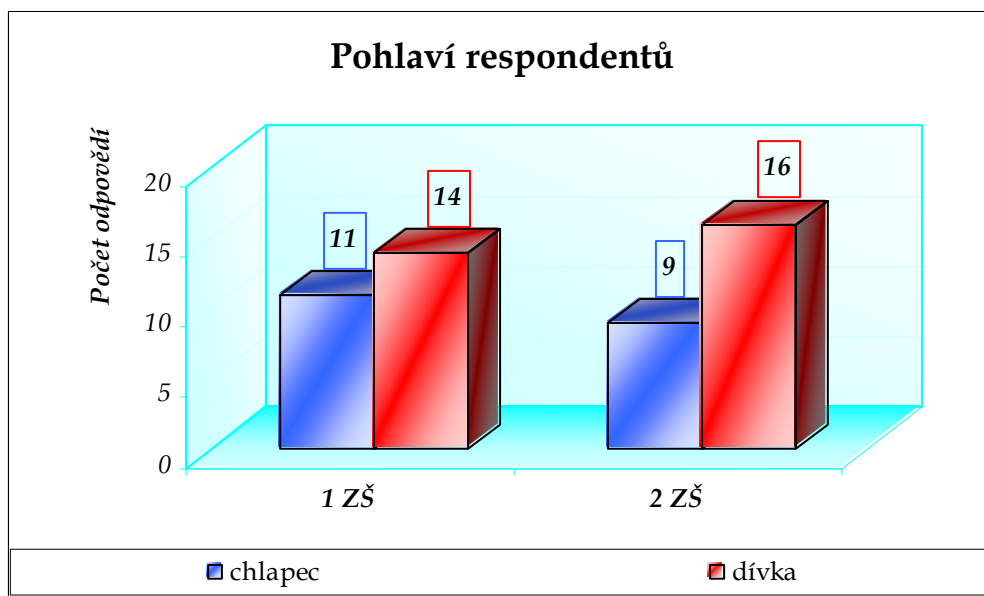
2 ZŠ je zapojena do projektu adopce na dálku, tato škola má adoptovaného černouška z Konga. Tento chlapec jim minimálně jednou za rok zasílá dopis a informuje je o svém životě a děkuje jim za pomoc, kterou mu poskytují.

Doplňující informace:

Pohlaví respondentů

- a) chlapec
- b) dívka

Žáci

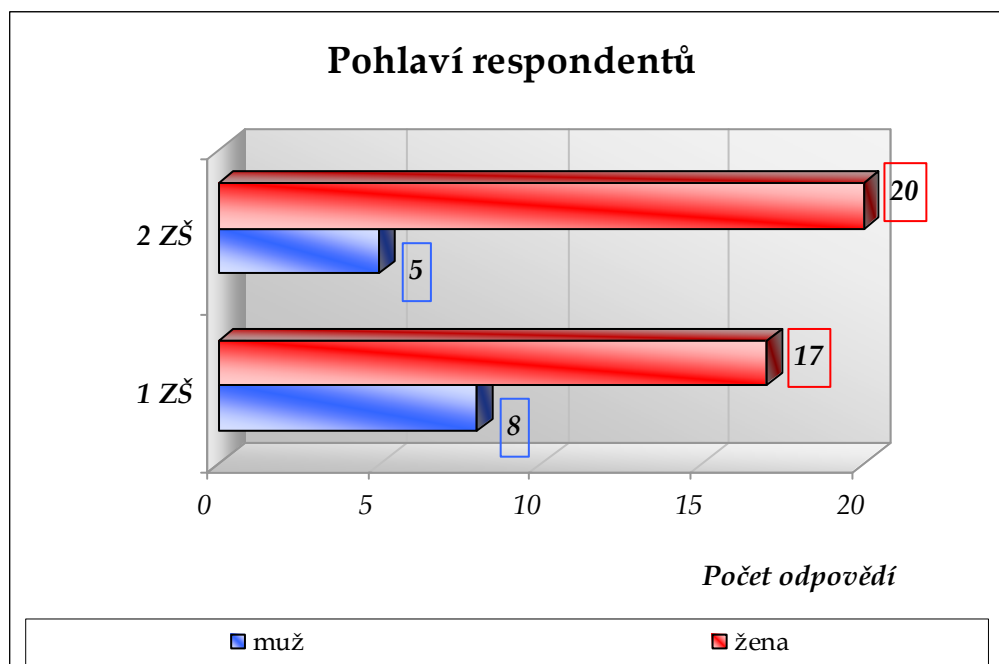

Graf 15 – Pohlaví respondentů (zdroj: Jurková, 2011)

Pohlaví respondentů

- a) muž
- b) žena

Rodiče

Graf 16 – Pohlaví respondentů (zdroj: Jurková, 2011)

4. 8 Shrnutí průzkumu a výsledky stanovených hypotéz

V rámci průzkumu jsem došla k výsledkům prosociálního chování u žáků sedmých a osmých tříd základních škol a jejich rodičů.

V dotaznících uvedlo svůj názor téměř 33 % žáků či rodičů, kteří žijí v úplné rodině (matka, otec a děti, popř. i další příbuzní).

Nejčastějším vzorem byla u děvčat jejich matka, u chlapců jejich otec a u rodičů nejčastěji otec a matka.

Komunikace v rodině je samozřejmá. Žáci nejraději komunikují se svou matkou, rodiče uvádějí nejhojnější komunikaci mezi všemi členy domácnosti.

Atmosféra ve škole je ze strany žáků i rodičů vnímána více jak ze 33 % pozitivně. Komunikace mezi žáky a učiteli je hodnocena průměrně.

Téměř 80 % žáků jsou otevření a přátelští. Rádi udržují kontakty se svými spolužáky. Samotáři, kteří kontakty mezi spolužáky nevyhledávají, jsou výjimkou.

Spolupráce a vztahy rodičů s pedagogy jsou povětšinou dobré. S učiteli je možné vyjít a domluvit se na společném řešení. Většina rodičů vztahy s učiteli nijak nepodporuje, ale akceptuje je.

Na zvolených základních školách není etická výchova vyučována. Mají zde předmět náboženství, který však navštěvuje minimum žáků účastnících se mého výzkumného šetření.

V učitele vkládají jak děti, tak i rodiče důvěru, a objevil-li by se nějaký problém, se kterým by třídní učitel/učitelka mohl pomoci, v převládající většině by žáci i rodiče požádali učitele o spolupráci.

Rodiny žáků se z valné většiny podílejí na charitativních sbírkách. Především jde o dárcovské SMS či darování ošacení. Svou pomoc již nabídla více jak polovina žáků a téměř všichni dotazovaní rodiče. Jednalo se o pomoc osobě či někomu, kdo pomoc opravdu potřeboval.

Nejvíce oceňovanou vlastností u žáků je kamarádství, přátelství a upřímnost, pravdomluvnost. Na to se váže i ochota pomáhat druhým lidem. Rodiče si nejvíce váží

u druhých lidí upřímnosti, pravdomlupnosti a tolerance a rovněž ochotu pomáhat druhým lidem. Naopak vlastnosti, které žákům a rodičům na druhých vadí, jsou především lhaní, neupřímnost a přetvářka. Žáci nemají dále rádi, když lidé pomlouvají a ponižují druhé. Rodiče se pak v neoblíbených vlastnostech shodují na lhostejnosti, neochotě a závisti.

Ve škole spatřují žáci vzor zvláště ve svém třídním učiteli/učitelce a spolužákovi. Školy jsou zapojeny do projektů na pomoc druhým – žáci o tom mají povědomí, ne však všichni.

Hypotéza č. 1: Předpokládám, že je-li rodina funkční, rodiče komunikují s dětmi a poskytují jim svoje pozitivní prosociální vzory chování, pak je předpoklad, že se prosociální chování bude u dětí přirozeně rozvíjet.

Tato hypotéza se mi potvrdila – prosociální chování bylo zjištěno u téměř všech dotazovaných rodičů a poloviny žáků, přičemž komunikace v rodině je především udržována mezi všemi členy domácnosti a bezmála všichni žáci uvádějí svůj vzor v matce či otci. Prosociální chování se tak rozvíjí již v rodině, kde děti vypomáhají nejen svým rodičům, ale i prarodičům a jsou rovněž všímaví i k potřebám jiných osob, např. nemohoucích starších občanů.

Potvrzení hypotézy jsem našla především v odpovědích na otázky č. 3, 4 a 11.

Hypotéza č. 2: Předpokládám, že pokud učitelé využívají s žáky partnerskou interakci, potom škola utváří vhodný prostor pro rozvíjení prosociálního chování u žáků.

Tato hypotéza se mi rovněž potvrdila – jak jsem již uvedla, prosociální chování se projevuje u poloviny žáků. Přitom předpokládám, že udržují-li (dle výsledků výzkumného šetření) žáci mezi sebou převážně přátelské vztahy, chovají se k sobě hezky a navzájem si pomáhají, i když konkrétní pomoc druhé osobě v dotazníkovém šetření nevedli. Spolupráce, komunikace a vztahy mezi učiteli a žáky jsou hodnoceny pozitivně či průměrně. Výsledkem takového školního prostředí je právě prosociální chování žáků a jeho rozvoj.

Této hypotézy se dotýkaly odpovědi na otázky č. 5, 6, 7, 9 a 11.

Hypotéza č. 3: Předpokládám, že pokud jsou ve škole vyučovány předměty jako etická výchova, tak je ve škole předpoklad pro rozvíjení sociálního a prosociálního chování.

Tato hypotéza se mi nepotvrdila – na vybraných základních školách není předmět etická výchova vyučována. Je zde vyučováno náboženství, které navštěvuje minimum žáků. Předpokládám však, že na uvedených školách se vyučuje např. rodinná výchova, která dává předpoklad pro rozvíjení sociálního a prosociálního chování. Avšak v průzkumném šetření se mi nepodařilo výsledek této hypotézy přesně vystihnout. Tuto hypotézu vyvrátilo zhodnocení odpovědí na otázku č. 8.

ZÁVĚR

Prosociální chování chápu jako velmi významnou součást společnosti. Chování, jež se vyznačuje pochopením pro potřeby druhých, empatií, nezištnou láskou, tolerancí, schopností obdarovat, rozdělit se, pochválit, potěšit někoho atd. jsou projevy prosociálnosti. Budování tohoto typu chování proto považuji za klíčové pro kladné mezilidské vztahy a spokojené soužití lidstva. Bohužel se ale setkáváme také s názory opačnými.

Trendem současnosti by měl být člověk opačných vlastností. Jen zřídka se v dnešní době poukazuje na pozitivními vzory chování. Pokud si pustíme televizi, zapneme rádio, internet či otevřeme časopis, všude nacházíme hrubost, násilí, sex, suverénnost, boj o moc a peníze a další negativní vzory pro utvářející se charakter člověka. Myslím si, že v této oblasti ještě nacházíme spoustu rezerv, které by se mohly využít k lepšímu formování charakteru člověka.

Při realizaci mé bakalářské práce jsem došla k závěru, že pojem prosociálnost a další termíny vztahující se k této problematice jsou velmi zajímavé a nabízejí možnost zlepšit chování a vztahy mezi lidmi. Vždy je přínosné zaměřit pozornost lidí na kladné vztahy člověka k člověku a podpořit šíření a úvahy nad tímto problémem.

Za nejvýznamnější instituty podporující i degradující rozvoj prosociálnosti jsem uvedla vliv rodiny, školy a společnosti. Každý z těchto institutů významně ovlivňuje svými vzory charakter člověka. Je proto nutné dbát na to, aby zprostředkované vzory chování byly co nejhodnotnější a podléhaly kontrole. Základem všeho je ale funkční rodina, která dává ten nejdůležitější základ pro žádoucí chování člověka. Obecně si myslím, že tam, kde vládne harmonie, klid, pozitivní atmosféra, zdravá komunikace, otevřenost, partnerská interakce, empatie apod., bude toto prostředí otevřené prosociálnímu chování.

I v rámci mého průzkumu na základních školách se ukázalo, že pokud je rodina funkční, probíhá uvnitř ní zdravá komunikace a rodiče zprostředkovávají pozitivní vzory chování, pak je u dětí prosociální chování rozvíjeno a udržováno. To se potvrdilo i ve

školních vztazích, kde hraje důležitou roli klidná atmosféra, důvěra žáků k učiteli, samotný pozitivní vzor učitele.

Závěrem bych chtěla poukázat na důležitost podpory prosociálního chování prostřednictvím etické výchovy na základních školách. Z mého průzkumu vyplynulo, že samotný předmět etická výchova ještě začleněn do Školních vzdělávacích programů není, ale věřím, že najde svoji přízeň a brzy bude plnit svoji funkci v zájmu rozvoje prosociálnosti.

Téma prosociální chování mě zaujalo svoji hloubkou, důležitostí a pozitivním přínosem pro společnost.

RESUMÉ

Bakalářská práce je zaměřena na poznání prosociálního chování, orientaci v oblasti prosociálnosti s cílem vytvořit přehled této problematiky, zaměřit pozornost na utváření a ovlivňování prosociálního chování. Práce se také zaměřuje na možnosti rozvoje tohoto typu chování prostřednictvím optimální výchovy v rámci rodiny, školy a společnosti obecně.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. První tvoří teoretická část a druhou empirická část.

První část je rozdělena do tří samostatných kapitol z nichž první je zaměřena na charakteristiku a objasnění základních pojmů vztahujících se k prosociálnímu chování a na chování člověka ve společenských vztazích.

Druhá kapitola pojednává o charakteristice prosociálního chování. O projevech tohoto chování, dále o vzorech a jejich úloze při utváření prosociálního chování a v neposlední řadě o osobních možnostech a limitech člověka v utváření prosociálního chování.

Třetí kapitola obsahuje pojednání o výchově k prosociálnímu chování ve smyslu vlivu společnosti (masově-komunikační prostředky), rodiny a školy.

Druhá část práce je zaměřena na průzkum stavu prosociálního chování u dětí a jejich rodičů na dvou vybraných základních školách, kde je zjišťována odpověď na stanovené hypotézy prostřednictvím dat získaných dotazníkovou metodou.

Přínos práce shledávám ve zvýšení povědomí o prosociálním chování, v uvědomění si důležitosti pracovat na charakteru dětí a zprostředkování poznatků o možnosti podpory tohoto typu chování.

ANOTACE

Bakalářská práce „Prosociální chování – současný stav a možnosti rozvoje“ je zaměřena na osvojení si teoretických pojmů vztahujících se k problematice prosociálnosti. Seznamuje s možnostmi a vlivy rodiny, školy a společnosti na utváření a rozvoj prosociálního chování. Zdůrazňuje, že tyto instituty (rodina, škola, společnost) jsou hlavními činiteli k formování charakteru jedince. Cílem práce je poukázat na důležitost rozvoje a poznání prosociálního chování a pomocí průzkumu seznamuje se stavem tohoto typu chování u dětí a jejich rodičů na dvou vybraných základních školách.

Klíčová slova:

Chování, prosociální chování, altruismus, pomoc, empatie, etika, socializace, prostředí, rodina, škola, společnost, vzor, sociální normy, sociální interakce, motivace, charakter.

ANNOTATION

The bachelor's thesis "Prosocial Behaviour – the Current Situation and its Potential Development" focuses on learning the theoretical concepts related to the issues of prosociability. It introduces the possibilities and influences of family, school and society on the formation and development of prosocial behaviour. It states that these institutions (family, school, society) are the main factors in shaping the character of the individual. The aim of this thesis is to highlight the importance of development and recognition of pro-social behaviour. Based on the research, it acquaints with the situation of this type of behaviour in children and their parents at two selected primary schools.

Keywords:

Behaviour, prosocial behaviour, altruism, help, empathy, ethics, socialization, environment, family, school, society, example, social norms, social interaction, motivation, character.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ATKINSON, R. a kol. *Psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. Počet stran 752. ISBN 80-7178-640-3.
2. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008. Počet stran 251. ISBN 978-80-969944-0-3.
3. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Univerzita Karlova, 2002. ISBN 80-246-0139-7.
4. DVOŘÁKOVÁ, J. *Morální usuzování – Vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno : Masarykova univerzita, 2008. Počet stran 149. ISBN 978-80-210-4751-8.
5. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. Počet stran 774. ISBN 80-7178-303-X.
6. HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2003. Počet stran 165. ISBN 80-7178-763-9.
7. HEWSTONE, M., STROEBE, W. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. Počet stran 776. ISBN 80-7367-092-5.
8. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha : Triton, 2003. Počet stran 223. ISBN 80-7254-329-6.
9. JŮVA, V. & JŮVA, J. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1997. Počet stran 108. ISBN 80-85931-39-7.
10. KOHOUTEK, R. *Terminologický slovník pro sociální pedagogy*. Brno : Institut mezioborových studií, 2007. Počet stran 164.
11. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. Počet stran 215. ISBN 978-80-7367-383-3.
12. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno : Masarykova univerzita, 2001. Počet stran 98. ISBN 80-210-2673-1.
13. PÁLENÍK, L. & kol. (1991). *Determinanty vývinu prosociálního správania, možnosti jeho usměrňovania v procese výchovy a vzdelávania*. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 26, č. 4, s. 439-449.
14. PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2.
15. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky – Úvod do studia oboru*. Praha : Portál, 2000.

- Počet stran 269. ISBN 80-7178-399-4.
16. ROCHE OLIVAR, R., *Etická výchova*. Bratislava : Orbis Pictus Instrupolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5.
  17. ŘEHORŮ, A. *Metodické pokyny k vypracování bakalářské a diplomové práce*. Brno : Institut mezioborových studií, 2008. Počet stran 47.
  18. SVOBODOVÁ, E. *Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha : Raabe, 2007. ISBN 80-86307-39-5.
  19. VALENTA, J. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno : Aisis, 2005. Počet stran 226. ISBN 80-239-4908-X.
  20. VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha : Karolinum, 2005. Počet stran 356. ISBN 978-80-246-0841-9.
  21. VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno : Institut mezioborových studií, 2008. Počet stran 186.
  22. VÍZDAL, F. a kol., *Sociální psychologie I*. Brno : Institut mezioborových studií, 2009. Počet stran 106.
  23. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. Počet stran 408. ISBN 978-80-247-1428-8.
  24. ZÁŠKODNÁ, H., MLCÁK, Z. *Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie*. Praha : Triton, 2009. Počet stran 391. ISBN 978-80-7387-306-6.
  25. <http://www.msmt.cz/>

SEZNAM PŘÍLOH

1. Příloha č. 1: Dotazník určený žákům ZŠ
2. Příloha č. 2: Dotazník určený rodičům dítěte na ZŠ

PŘÍLOHY

Příloha 1

Dotazník určený žákům ZŠ

Dobrý den, jsem studentkou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a chtěla bych Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který je anonymní a odpovědi budou sloužit ke zpracování mé bakalářské práce.

Prosím o označení odpovědi, která nejlépe vystihuje danou otázku, popřípadě o dopsání odpovědi. Děkuji ☺.

---

1. Jste žena nebo muž?

- a) žena
- b) muž

2. Kolik máte sourozenců?

- a) 0-1
- b) 2-3
- c) 4 a více

3. Jaká je vaše rodina?

- a) Úplná (matka, otec a nejméně jedno dítě)
- b) Neúplná (chybí jeden z rodičů)
- c) Rozšířená (zahrnující i příbuzenstvo ze strany rodičů, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo alespoň velmi blízko)
- d) Jiná odpověď.....

4. Kdo je Vaším vzorem v rodině?

- a) Matka
- b) Otec
- c) Někdo jiný (napiš kdo).....

5. S kým doma nejraději komunikujete? (napiš o čem)

- a) Matka
- b) Otec
- c) Sourozenec
- d) Někdo jiný (napiš kdo).....

6. Jak vnímáte atmosféru ve škole?

- a) Jako pozitivní, převažují zde přátelské vztahy mezi učiteli a žáky.
- b) Jako negativní, ve škole se necítím dobře.
- c) Jiná odpověď (napiš konkrétně, jak vnímáš atmosféru školy).

.....

7. Jak ve škole hodnotíte komunikaci mezi učiteli a žáky?

- a) Komunikaci hodnotím jako pozitivní, vždy mohu otevřeně vyjádřit svůj názor, city, postoje (zdravá komunikace).
- b) Komunikaci hodnotím jako průměrnou (o určitých věcech mluvit mohu, ale ve všem nedůvěřuji).
- c) Komunikaci hodnotím jako podprůměrnou (nezdravá komunikace, bojím se vyjádřit svůj názor).

8. Jaké máte vztahy se spolužáky?

- a) Jsem přátelský/á mám hodně kamarádů, rád/a jsem s nimi v kontaktu.
- b) Mám okruh svých kamarádů, s jinými kontakt nevyhledávám.
- c) Jsem spíše samotář.

9. Kdo je Váš vzor ve škole?

- a) Učitel/a
- b) Spolužák
- c) Někdo jiný (napiš kdo).....

10. Který z předmětů navštěvujete?

- a) Etická výchova
- b) Náboženství
- c) Žádný z uvedených předmětů

11. Pokud byste měl/a problém, s kterým by vám mohl pomoci Váš třídní učitel

- a) Poprosil/a bych ho o pomoc.
- b) Raději se ho budu snažit vyřešit sám/a.
- c) Jiná možnost (napiš).....

12. Podílí se Vaše rodina na charitativních sbírkách?

- a) Ano
- b) Ne

13. Pomohl/a jste Vy nebo někdo z vaší rodiny někomu, když potřeboval pomoc? (napiš jak)

.....
.....

14. Čeho si vážíte u druhých lidí a co Vám vadí na druhých lidech (napiš)?

.....
.....

15. Zapojuje se vaše škola do projektů na pomoc druhým? Napište do jakých. (adopce na dálku, dobročinné sbírky – na povodně...)

.....
.....

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Příloha 2

Dotazník určený rodičům dítěte na ZŠ

Dobrý den, jsem studentkou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a chtěla bych Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který je anonymní a odpovědi budou sloužit ke zpracování mé bakalářské práce.

Prosím o označení odpovědi, která nejlépe vystihuje danou otázku, popřípadě o dopsání odpovědi.

---

1. Jste žena nebo muž?

- c) žena
- d) muž

2. Kolik máte dětí?

- d) 0-1
- e) 2-3
- f) 4 a více

3. Jaká je Vaše rodina?

- e) Úplná (matka, otec a nejméně jedno dítě)
- f) Neúplná (chybí jeden z rodičů)
- g) Rozšířená (zahrnující i příbuzenstvo ze strany rodičů, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo alespoň velmi blízko)

4. Kdo je nebo byl Vaším vzorem v rodině?

- d) Matka
- e) Otec
- f) Někdo jiný (napište kdo).....

5. S kým doma nejčastěji komunikujete? (napište o čem)

- e) Manžel/ka
- f) Druh/družka
- g) Dítě
- h) Celá rodina
- i) Někdo jiný (napište kdo).....

6. Jak vnímáte atmosféru školy, kterou Vaše dítě navštěvuje?

- d) Jako pozitivní, převažují zde partnerské vztahy mezi učiteli a žáky.
- e) Jako negativní, atmosféra na mě nepůsobí přátelsky.

7. Jak ve škole hodnotíte komunikaci mezi učiteli a žáky?

- d) Komunikaci hodnotím jako pozitivní, děti mohou otevřeně vyjádřit svůj názor, city, postoje (zdravá komunikace).
- e) Komunikaci hodnotím jako průměrnou.
- f) Komunikaci hodnotím jako podprůměrnou (nezdravá komunikace, děti se bojí vyjádřit svůj názor).

8. Jaká je Vaše spolupráce a vztahy s pedagogy na základní škole?

- d) Mám s nimi dobré vztahy, vždy najdeme společnou cestu.
- e) Akceptuji je, ale vztahy nijak nepodporuji.
- f) Nemám s nimi dobré vztahy (napíšte proč).....
.....

9. Který z předmětů Vaše dítě navštěvuje?

- d) Etická výchova
- e) Náboženství
- f) Žádný z uvedených předmětů

10. Pokud by Vaše dítě mělo problém, se kterým by mu mohl pomoci jeho třídní učitel:

- d) Poprosil/a bych ho o pomoc.
- e) Raději se ho budu snažit vyřešit sám/a.
- f) Jiná možnost (napíšte).....
.....

11. Podílí se Vaše rodina na charitativních sbírkách?

- c) Ano
- d) Ne

12. Pomohl/a jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny někomu, když potřeboval pomoc? (napíšte jak)

.....
.....

13. Čeho si vážíte u druhých lidí a co Vám vadí na druhých lidech? (napíšte)

.....
.....
.....

Děkuji za vyplnění dotazníku.